ŠIAURĖS ATĖNAI

2011 m. vasario 11 d. Nr. 6 (1024) ISSN 1392-7760 Kaina 1,90 Lt

D. Burba: mokslininkai ir skaitmeninių kopijų problema — p. 3

G. Radvilavičiūtė gina kalbininkus — p. 4

Susapnuoti pokalbiai apie meno knygas — p. 8

Filmo „Juodoji gulbė“ recenzija — p. 11

Kelionė namo

DARIUS GIRČYS

I

Francas Pichleris sėdėjo prie lango puspilniame vagone. Delnus laikė prispaudęs prie ausų ir spoksojo sau į kelius. Traukinys lyg susidomėjęs lėtino žingsnį. Pro langą matėsi išpuoselėti namai prižiūrimuose sklypuose. Jų savininkai stebėjo savo nuosavybę nekeisdami pokalbio temų. Francas, kad ir prislopintai, vis dėlto girdėjo įkyrias nuotrupas už nugaros: „kaip sekasi“, „kainavo, žinoma“, „nebuvau“, „ar atsimeni“ – nuotrupos vėlėsi į limpančią vientisą masę, ridenosi klausos sienelėmis į vis sunkesnį volą, į nepakeliamą ūžesį, pranokstantį visas toleruojamas ribas, ir delnai, spaudžiami prie ausų, nebepadėjo. Tada Francas ištiesino nugarą ir išsitraukė iš kuprinės kepurę – ji turėjo pakeisti padėtį. „Užsivilkęs“ megztą kepurę su snapeliu jis turėjo virsti nematomu smalsioms akims ir nepasiekiamu nemaloniems garsams. Taip aiškino, ne, garantavo, mojuodamas Francui po nosim vilnone kepure, sendaikčių turgaus pardavėjas. Reikia išsirengti, atsargiu mokytojo balsu aiškino jis kiek nustebusiam Francui. Lyg iškrypėlis, gudrumu atsiviliojęs į baseiną, šnibždom sakė, taip, nusirengti ir tada kepurę užsitempti žemiau ausų. Kad žemiau ausų dėl nemalonaus triukšmo – buvo aišku. Pardavėjas savo susivėlusia barzda ir klaidžiojančiu žvilgsniu Francui priminė nusigyvenusį Sokratą. Nosis kreivai suaugusi, burnoje trūko priekinių dantų, ir jis šveplavo, sakydamas – u(-)sivilkti. Pro skyles megztinyje švietė nukaręs nešvarus pilvas. Ant galvos Sokratas buvo užsitempęs dvi megztas kepures, galva atrodė keistos ilgos formos, ir gurkšnojo garuojantį birzgalą iš reklaminio puodelio „Mūsų laikraštis – Teisingumo diena visiems“. Diena buvo tokia šalta, kad Franco raudonos ausys švietė lyg bažnyčios vitražai saulėlydyje. Surūdiję lietvamzdžiai žvilgėjo aptepti šokoladine ledo glazūra. Žiūrint į šitą šokoladą gėlė jautrius dantis. Saulės, beje, nesimatė, diena buvo pilka ir jau pereinanti į juosvumą. Atsitiktiniam praeiviui Francas buvo panašesnis į pagyvenusį studentą, kuris prisiduria savaitgaliais parke rinkdamas tuščius butelius. Praeiviai sendaikčių turguje duonos kąsnį užsidirbdavo butelių, rečiau spalvotųjų metalų rinkimu arba smulkiomis vagystėmis. Sokratas šiukšlių dėžėse surastus turtus siūlydavo tiesiai iš nudrengto maisto prekių vežimėlio, kuriame snaudė keistai išsitiesusi katė. Lyg norėtų sapne peršokti per didžiulį griovį į kitą sapną. Mokėdamas už stebuklingą kepurę penkiasdešimt centų Francas pasidomėjo, kiek kainuotų kilimas, tiksliau – iš kilimo iškirptas žalio rombo ornamentas, ant kurio tysojo nusišėrusi katė. Sokratas jam piktai atsakė, kad kilimų jis ne-par-duo-da. Francui pasirodė, kad katė nustipusi, ir norėjo pirštu ją pajudinti, bet Sokratas burbėdamas piktai atitraukė vežimėlį nuo jo piršto. Katė juk nekvėpuoja, suprato Francas, apžiūrinėdamas jos nejudančius įdubusius šonus, ir žvilgsnis nuslydo žemyn. O batai, kokie nudrengti tie Sokrato batai! Matyt, kažkada brangūs, juodi, dabar jie buvo tapę pilkai rudi su balkšvomis druskų ir purvo apnašomis palei padus ir be raištelių. Kojinių Sokratas nemūvėjo. Francas mūvėjo skirtingų spalvų suplyšusias kojines, bet užvarstytuose batuose niekas to nematė. Atsitiktiniam praeiviui, be ypatingo tikslo slankiojančiam po sendaikčių turgų lyg po šiukšliną labirintą, dviejų kertėje besiderančių vyrų vaizdas atrodė slogiai, iš kertės trenkė šlapimu, pardavėjai jau skirstėsi, o vėlyvo rudens vėjas dvelkė benzinu ir tepalais nuo netoliese esančios degalinės.

Traukinys, lyg norėdamas padėti įvykti stebuklui, lėtino greitį. Francas užsimaukšlino kepurę ir išnyko. Suolas liko tuščias, liko į suolą atremta nušiurusi keleivio kuprinė ir pakelis cigarečių ant stalo. Traukinys čiuožė tiltu link pagrindinės stoties. Ryškios šviesos ir šešėliai, ką tik judėję ant keleivių veidų ir sienų, dabar bergždžiai metė tinklus ant tuščios atkaltės, kur ką tik atsirėmęs sėdėjo Francas.

Vis labiau artėjant link pagrindinės stoties vėl matėsi išpuoselėti namai prižiūrimoje aplinkoje. Ten nebuvo vietos piktžolėms. Ten futbolo aikštės žolytėje tylėdami stovėjo ryškiai dekoruoti gipsiniai nykštukai iš Lenkijos, o ežiukai ir antys stiebdamiesi skaičiavo besiformuojančius debesis. Ilgus metus miestelis sugebėjo išlaikyti tarmės grynumą neįsileisdamas kitakalbių, bet laikai keitėsi, nekreipdami dėmesio į tai, ko troško vietiniai, žygiuodami trenkiant būgnams ir plazdant vėliavoms. Laikai keičiasi, – pasakė NPD būrio vėliavnešys Liubkė ir pridūrė susimąstęs, – nes visur yra jaučiamas aptarnaujančio personalo stygius. Francas žiūrėjo į jį iš savo nematomo būvio ir šypsojosi. Agresyvios išvaizdos Liubkė jam priminė storą draugišką žiopčiojantį karpį iš animacinio filmuko, įsivilkusį į sekmadienio kostiumą.

Kadras iš filmo „Belaukiant Eriko“ (rež. Ken Loach, 2009)

Kai kurie išlipti pasiruošę keleiviai laikė pakėlę savo lagaminus ir žvilgčiojo į tą pusę, kur ką tik prie lango sėdėjo Francas. Į lango pusę suglumę žvilgčiojo Liubkė, dantistas, kepėjas ir nepažįstama mergina. Nepatenkinti žvilgčiojo Pietų saulėje įdegę fotomodeliai ir kostiumuoti nekilnojamojo turto agentai. Kasininkė, pašto tarnautojai, zoologijos prekių parduotuvės savininkas nesuprato, kas čia vyksta. Kai kurie iš jų pažinojo Francą dar paauglį. Kai kurie veidai, nors ir gerokai susiraukšlėję, vis dar buvo atpažįstami. Nematomas tapęs Francas atsipalaidavo ir stebėjo judėjimą. Galvai buvo karšta nuo megztos kepurės, o kūnas vėso, jis juk buvo nusirengęs iki nuskalbtų trumpikių. Į jį mąsliai spoksojo buvęs geografijos ir fizinio lavinimo mokytojas, ir Francui net teko kovoti su noru paslėpti ant stalo gulintį cigarečių pakelį. Nematoma ranka jis pakėlė cigaretes ir sugrūdo į kuprinę. Kitaip tariant, cigaretės pačios įšoko į kuprinę. Kelionės pradžioje mokytojas sėdėjo plačiai išskleidęs laikraštį, žvilgčiojo į priemiesčius pro vagono langą, lyg vyktų į taikos konferenciją Afrikoje. Skaitydamas paliesdavo dviem pirštais skystą ožio barzdelę ir vis patogiau perkryžiuodavo kojas. Išlindusios baltos kojinės pabrėžė tviskantį batų juodumą. Jis stengėsi nežiūrėti į tuos žmones, kurie jam buvo lyg ir nepriimtini. Nepriimtini žmonės mokytojui neegzistavo, ir jis su jais net nesisveikino. Iš šono žvilgtelėjus jis jų lyg ir nematė. Francas spėliojo, kad mokytojas žmoniją skirstė į galinčius prisitraukti prie skersinio ir ne. Tada galinčius prisitraukti skirstė į tikinčius ir ne. Tikinčius – į saulėje įdegusius atletiškus berniukus ir ne. Ir tokiu būdu kaip katė prie pelės sėlino prie savo Idealo, prie savo Geidulio. Dabar mokytojas atsistojęs mąsliai spoksojo per nematytų nutukusių moterų, apsimuturiavusių juodomis skaromis, viršugalvius į Franco pusę. Neišsilavinusios bobos nepažįstama kalba marmaliavo po nosimi ir trukdė jo atminčiai. Prieš trisdešimt metų jaunuolis, labai panašių veido bruožų kaip Francas Pichleris, gavo iš jo rankų gimnazijos baigimo pažymėjimą. Gavo ar ne? Čia jis ar ne jis? Čiagi ant suolo tupėjo nuogas pagyvenęs vyras, užsitraukęs ant akių suplyšusią vilnonę kepurę ir vos linguodamas mykė kažką, sapaliojo ir prakaitavo. Mykė leisdamas kažkokį pratisą ir silpną garsą. Dabar mokytojas, lyg pamatęs Jėzų Kristų perkant alų stoties kioske, trynėsi akis ir valėsi akinius. Jis stebėjo cigarečių pakelį, grūdamą į kuprinę. Atsistojo norėdamas greičiau palikti pasišlykštėjimo vertą vaizdą, greičiau palikti šitą vagoną, žengdamas paslydo, neatsargiai užsižiūrėjęs, ne, per žemai keldamas koją virš lagamino, ir dėjo nosim į suolo kampą. Šalia stovintys miestelio gyventojai užjaučiamai susižvalgė, iš nosies pliaupė kraujas, padėjo atsikelti, lyg jausdami kaltę, kad nuogas Francas vis dar yra, deja, šiek tiek matomas, visus trikdo ir užsispyręs nenori su niekuo sveikintis, o mokytojas kraujuoja. Neatrodė, kad jis ruošėsi apsirengti ir visų atsiprašyti. Veikiau atrodė, kad jis toliau tiki magiškos kepurės galia. Raumenys buvo ištežę, pilvas karojo raukšlėmis, krūtinės oda blizgėjo prakaito lašais, jie krito ant nervinio drebulio virpinamų kojų išsiplėtusiomis venomis. Taigi nematomas Francas dabar tupėjo ant suolo susimąstęs, lyg spręsdamas uždavinį. Jam atrodė, jog visi ilgo traukinio (Z) keleiviai (X) atsargiai judėjo į jo vagoną (Y), kad apžiūrėtų tuščią vietą, kur jis ką tik sėdėjo, ir išliptų pro duris, esančias už kelių metrų prieš jį. Praeivių judesių atsargumas jam priminė pingvinus, einančius ledu. Kiekgi iš viso buvo tų X, šiek tiek suglumusiais arba pasišlykštėjimo ar užuojautos kupinais veidais apžiūrinėjančių, kaip jis manė, tuščią suolą? Suskaičiavo trisdešimt su viršum ir pametė skaičių. Mandagi delegacija išlipa, stengdamasi nei vilnom, nei šilkais vienas prie kito nesiliesti – prašom, jūs pirma, neeejau, atsiprašau, tik po jūsų. Į tuščią Franco vietą išlipantys stengėsi nebežiūrėti, tiesiog droviai nusukdavo akis kita kryptimi.

Galiausiai stoties prižiūrėtojas per garsiakalbį paprašė visus trauktis nuo užsiveriančių durų. Kaip Mozė vardino tolimų stotelių pavadinimus per slidžių ledkalnių kupinas Egzodo dykumas ir linkėjo malonios kelionės.

Už lango buvo pats tikriausias ruduo, keleivių būrys skubėjo į laukiamosios salės šviesą, kol visai prapuolė Francui iš akių. Traukinys atsargiai pajudėjo. Tada nematomas Francas nusiėmė megztą kepurę, lyg jausdamas nedidelį sąžinės graužimą dėl savo poelgio. Likęs vienas vagone vartė nustebęs iš oro atsiradusius pažįstamus pagyvenusio vyro delnus neprižiūrimais nagais ir raudona oda, nuleido juos visu svoriu ant išsišovusių baltų sriubos gaidžio kelių ir vėl pakėlė, kad kiek virpančiais pirštais paliestų plinkančius smilkinius.

Nukelta į p.10

Remember me

Skaityti traukinyje sunku, liepos karštis migdo, o šiltas oras pro atidarytus langus krenta gabalais ir virsta prakaitu. Sėdėjau saulėtoje pusėje, sukryžiavusi kojas, prie lango, kai tarsi dantų skausmas apėmė pareiga atsiversti knygą. Tai buvo senas prastai parašytas filosofijos konspektas, kurį autorius diktavo savo draugui kamuojamas minčių apie mirtį ir kaip ją sutikti. Jį vartydama galvojau apie paskutinį egzaminą ir tyčia sumaišydavau pastraipas. 38 puslapis sakė, kad „tą dieną laikas ir erdvė išnyks, o subjektas ir objektas susijungs ir taps absoliutu. Už laiko ir erdvės. Daugiau nebevyks judėjimas. Tuomet pffffff! Absoliutas.“ Ar visi seniai prieš mirtį skaito Hegelį? Turėjau to paklausti. Konspekto autorius, geresnis rašytojas nei filosofas, nors nebegyvas, buvo smarkiai mane supančiojęs. Bet kaip pats sakydavo, jei nori išsivaduoti – įžeisk. Todėl net kovojau su juo skolintais ginklais ir prakaitavau vagone ruošdamasi iš pradžių egzaminą išlaikyti, o paskui garsiai jo atsižadėti.

Keleiviai, kuriems nerūpėjo panašūs niekai, muistėsi savo vietose, kartais atsigerdavo šilto mineralinio vandens, apsidairydami ir vieni kitus suprasdami: karšta. Priešais sėdėjo stambus įdegęs vyras su meškere ir pasakodamas apie karpius garsiai nusijuokė parodydamas eilę auksinių dantų. Greta manęs dvi moterys kiek įkyriai kalbėjo apie placentą, viena guodėsi, kita ją įtikinėjo. Girdėjau ir balsus už nugaros, jauna, neseniai pradėjusi dirbti buhaltere mergina aistringai tvirtino, kad jai lieka laiko domėtis psichologija. Vieni į kitus nežiūrėjome, buvome kiekvienas sau, ar įtikinamai kalbu? Tvankuma erzina mane labiausiai todėl, kad joje kiekvienas atrodo esąs arčiau, nei iš tikrųjų yra, net laikydamasis atokiai prisišlieja. Taigi kiek galėdami buvome atskirai, kol aš viską sugadinau.

Pakėlusi akis nuo knygos pamačiau grupę vyrų. Jie įlipo neseniai ir susėdo tolimesniam kampe. Buvo panašūs į statybininkus, vienas kitą pažinojo, dalijosi alumi ir juokais. Vienas jų atsirėmė į langą ir užsimerkė. Atrodė pavargęs. Baigiau skaityti pastraipą ir dar kartą pasižiūrėjau. Jis miegojo galvą padėjęs ant sulenktos rankos, atsilošęs regimai nepatogiai, plaukai prilipę prie kaktos. Bet veidas buvo atsipalaidavęs, akys įdubusios ir užsimerkusios, praviroje burnoje tamsa. Jo spalva priminė gruntą. Kaip jis miegojo – nesuprantu, šalia sėdintys šurmuliavo, tirpo vieni kituose, jų gestai buvo sirupas, vis labiau pridusę saulėje. Aiškiai mačiau jo kontūrus, ir tas ryškumas pagavo mane kaip musę, kuriai maloniausia nutūpti akyje. Spoksojau. Ne atsargiai, tarytum atsitiktinai, aš juk skaitau, žiūriu pro langą, žiūriu į tolį, aš nieko. Stebeilijausi, krimtau akimis, matavau jo galvos pasvirimą, ranką, veido kaulus. Vaikščiojau po jį kaip po tuščią miestą.

Kol manęs nebuvo, apleistas filosofijos konspektas sujudėjo ir ėmė prakaituoti. Vėdavosi lapais ir tariamai abejingai kalbėjo: pffffffffff, erzina. Per didelis skirtumas, kuriam negalima pasiduoti. Ką matai? Kodėl leidi išryškėti? Jam nusispjaut, vaikiški apsėdimai. Užpulk jį. Prieik, pažadink. Prieik atidaryti lango, nieko daugiau. Pajudink. Sutaisyk.

Nesiklausiau, žinojau, kad jis pilnas senatviškų įtarimų. Bijo būti prarytas grožio. Mintyse padariau grimasą, nusijuokiau ir įkandau. Konspektas įsiuto, bet neketino nusileisti. Atsivertė ties Schopenhaueriu ir nusiplėšė viršelius iš pykčio. Viskas, nusibodai – tariau jam pašaipiai. Pamiršau tave. Atsukau jam nugarą ir grįžau akimis į šulinio dugną. Veidas buvo toks pat ramus ir taisyklingas. Džiaugiausi jo šaltumu, galėjau įžiūrėti kiekvieną bruožą, tik burnoje nemačiau toliau, jos nepasiekiau, tamsus plyšys atrodė kaip įėjimas.

Dürerio piešinys, kuriame vaizduojama Kristaus galva, man visad buvo komiškas. Ne todėl, kad Kristaus nosis riesta, bet dėl prasižiojusios burnos. Mirtis įlenda pro burną, tuo patikėti galiu, tačiau Düreris nupiešė eilę priekinių dantų. Kristus šiame kūrinyje ir miręs, ir šiek tiek žiovauja. Veidas priešais nebuvo į jį panašus, galėjo atsibusti ir sujudėjęs atsiimti pasaulį. Net jei kiltų įtarimas, kad galėjau jį laikyti miegantį, tai netiesa. Aš tik spoksojau, pilna baimės, kad jis sugriaus tą nuostabų nejudrumą.

Kai jis pagaliau išnyko, susiliejęs su kitais keleiviais (ar jis busdamas nusižiovavo? ar trynėsi akis? kasėsi koją?), ir traukiniui sustojus išlipome, kurį laiką tykojau jo atmintyje. Buvau įsitikinusi, kad galiu bemat leistis į iškylą ir dar kartą ramiai jį apžiūrėti. Išlipau iš traukinio, įlipau į traukinį, sėdėjau, skaičiau, karšta, pakėliau akis. Ilgai bandydama prisiminti kartojau jo sėdėseną, atsiremia, ranką sulenkdamas už galvos, užsimerkia tarsi mirštantis vergas (ne toks riebus), bet veidas kitoks, išraiška kitokia. Galva truputį primena Dürerio piešinį, labiau mano tėvą. Nematau jo, fragmentai, kurių kiekvienas priklauso skirtingai atminties liekanai, mokyklinės asociacijos klojasi galvoje kaip nuvytusios salotos. Jis buvo siaubingai gražus, toks panašus į meną.

DALIA PAULIUKEVIČIŪTĖ

RŪTA ZENTELYTĖ

I

Šiandien vyras
Požeminėj perėjoj
Prie sienos atvertęs delną
Laiko prie savęs
Su juoda odine pirštine.
Ne pinigai, ne laimė,
Kurių reikėjo,
O snaigės krito ant jos.

II

Pakilęs be žado paukštis
Ieško pastogės,
Kurioje pamiršo
Sultingą kirminą,
Arba jam taip atrodė.
Krizė, o reikia maitinti
Mažylius.

III

Šiandien močiutė,
Kurios nepažįstu,
Klausė namo kodo,
Paskui – kelintam aukšte
Gyvena jos draugė.
Mes kilome liftu,
Ji į priešpaskutinį aukštą.
Palaukiau prie savo durų,
Sušuko, kai ją įsileido.
Mes taip tarėmės.

Kaip aušta rytai

Išeini į gatvę – asfaltas nulytas, šlapias, garuoja stambių lašų rūku. Aplink lempas švyti žalstančių lapų debesys, visa kita skęsta rūke. Mūsų ketvertas pradeda savo odisėją. Pasileidžiam taku palei daugiabučių pievas, vis ieškom nusileidimo prie upės, bet šlaitai slidūs ir statūs iki pražuvimo. Pribėgam aikštelę, kurią rūkuose paskendusią randa tik žinantys slaptus burtažodžius. Mažas smėlio plotelis, kadais sužertas vaikams, kad atstotų jiems nuotykių kupiną gyvenimą. Iš tiesų tikrasis nuotykių kupinas gyvenimas, apie kurio išsipildymą svajoji kuisdamasis plastikiniu kastuvėliu, prasideda tada, kai aštuoniolikos vėlei randi tą smėlio dėžę. Sukasi mūsų keistas ketvertas geležiniu karuselės ratu su rankenomis, paskui skrenda aukštyn senomis sūpynėmis. Beprotiškai įsijautę imamės žaisti gaudynių ketvirtą ryto, auštant rūkams, kai slepiesi po čiuožykla ir tyliai šnopuoji, o paskui pasileidi milžinišku greičiu taip toli, kaip tik leidžia žvyru įrėminta teritorija. Tada suvoki, kad tai beveik vienintelė proga sugrįžti į ją kaip nugalėtojui. Dabar iš tiesų esi tas riteris, kuris turi jėgų keturioms slibinų galvoms nukirsti, šiandien tiki, kad pasaulis sukurtas būtent tau ir būtent tam, kad jį užkariautum. Jau greit pradės kaltis gyvenimo šašai ir pūliniai, siūlantys grįžtis atgal, atsiminti gerus laikus, kai apie politiką kalbėjom tik tam, kad darydami perversmus žinotume, į kurią pusę apversti santvarką aukštyn kojom, kai darbas ir pinigai tebuvo žodžiai, išgirsti autobuse ir kur kas mažiau materialūs už laisvę ir tikėjimą. Šito laiko laukėme visą vaikystę, mamų šaukiami pro langą saulei nusileidus. Ir tik dabar, regis, vos kelias akimirkas turim tam, kad įrodytume sau, jog tas kerintis, padūkęs pasaulis iš tiesų egzistuoja.

Kai tai rašiau, buvo jau išaušę, akys lipo. Vos įėjusi į namus, čiupau popieriaus skiautę melsdama, kad tik nepaleisčiau, kad tik neprasprūstų pro pirštus ta būsena ir pavyktų sučiupt, kaip pavyksta fotografui pagauti voverės skraiduolės šuolį ore. Kaip keista ir paslaptinga, kad šimtai genialių kūrinių byloja iki mirties gilų skausmą, sausą ir plokščią it stepė ilgesį, audringiausią nerimą. Tačiau kaip be galo sunku aprašyti džiaugsmą ir siautulį. Viena iš priežasčių, žinoma, yra ta, kad kai apima toks pašėlimas, kad nors lipk stogais, paprastai lipu stogais. Tačiau ne tik, iš tiesų džiugesys – tikrai paprastas, jaunas ir skaidrus – yra paslaptingas kaip Češyro katinas. Jis jaučiasi turįs teisę rodytis, kur tik nori, kada tik nori ir įvairiausiais veidais. Taip pat ir išnyksta – papūtęs uodegą, tyliai ir paslaptingai, vos tik pabandai jį pagauti, įsikišti į turgaus krepšį ar užrašų knygą.

Būtent noras tą jausmą pasigauti ir sutrikdo medžioklę. Pagrindinis ir pats svarbiausias džiaugsmo ingredientas – neturėjimas. Šį pavasarį, kai sproginėjo lapai, šėlo apimtos bėgom su Milda tolyn kur akys mato. Jai, deja, nusmuko abu batai, tada nutarėm keistis. Ir ką jūs manot, kai aikštėj prie Kotrynos bažnyčios bėgi su vienu sandalu, supranti, kad džiaugsmas iš neturėjimo kur pasidėti dvigubėja, kai neturi net nuosavų batų. O neturėjimo kur daugiau eiti svaigulys dvigubėja, kai persiverti per tvorą ir atsiduri kokioje nors vietoje, kurioje tikrai neturėtum būti. Tada dar pradėk dainuoti sudėtingas arijas, nors visad gyvenime sakei: „Neturėčiau dainuoti, nes neišvengiamai apsikvailinčiau.“ O svarbiausias yra supratimas, kad dabar neturėčiau nieko daryti. Neturėčiau gelbėti pasaulio, nes jis ir taip be galo atpirktas. Neturėčiau nieko svarstyti. Visi juk žino, kaip viskas paprasta, paprasta kaip žemė, kaip duona, kaip brolis. Nė vienas dėl to nesiginčijame, tačiau kuo geriau blaivioje akimirkoje suvokiame pasaulio paprastumą, tuo labiau kasdienybėje blausiasi žvilgsnis ir pinamės į sąvokų ir svarstymų kovas, kurios apvelia mus kaip voratinkliai. Neturėčiau niekur skubėti, nes neturėčiau niekur ateiti, išskyrus į mirtį, kuri visada savo vietoje, nepamesi.

Kuo daugiau neturi, tuo stipriau tave užlieja gavimo stebuklai. Nežinau kodėl, bet kai su bičiuliais klajojam paryčiais, beveik visad randam sūpynių. Atrodo, kad naktiniai drugiai naktimis išbarsto sūpynes visame mieste, o paskui rūpestingai jas susirenka, kad ryte pabudę uolūs miestelėnai nieko nerastų. Dar naktiniai drugiai sėja virš tavęs krentančias ir stovinčias žvaigždes nesibaigiančiame danguje ir buria brėkštančią šviesą, kai pradeda aušti. O ypač stipriai junti, kaip tie šėlo magai budina žmogų šalia savęs. Tikro džiaugsmo akimirką nebėra svarbu – pažįsti bičiulį nuo kūdikystės ar ką tik sutikai, jis konservatorius ar liberalas. Atrandi žmogų, kas akimirką kaip sodą, į kurį tau leista įžengti ir kuris tiek daug tau turi parodyti. Kartu jis toks pažįstamas, nes kiekviename sode auga obelys ir kriaušės, o kiekviename žmoguje plyšta ilgesio ir meilės versmės. Jauti sieloje Dievą, jauti, kad tešneka žmonės, ką tik nori, o vis dėlto palaimos būsena nė velnio neevoliucionavo atsitiktinumo tvarka iš mažučio rūpestingo pasitenkinimo. Ji užliejo kaip banga, užliejo dovanai.

Ir tesako, ką nori, visi, kas mano, kad gyvenimo nereikia švęsti, tesako, kad džiaugsmas laikina ir netikra. Išties laikina, būtent dėl to be galo tikra, gal net tikriau už ilgus gnaibančius nevilties pirštus. Jaučiu, kad apie tai reikia mąstyti, bent jau tokiems žodžių spąstuose giliai įstrigusiems žvėreliams kaip aš. Reikia įveisti savo dienose kuo daugiau šventės akimirkų – kai pažvelgi aukštyn, paskui užmerki akis ir galvoji: „Štai aš, štai brolis, štai obuolys ir vėsoka popietė, štai Dievas, štai žmogus. Ir taip pašėlusiai džiugu daros. Štai ir atsiminiau.“

RUGILĖ KAZLAUSKAITĖ

Skaitmeninio kopijavimo iššūkis šiandien – drausti ar toleruoti?

Sparčiai plėtojantis informacinėms technologijoms Lietuvos bibliotekose, archyvuose, kaip, beje, ir kitose gyvenimo srityse, atsirado daugiau galimybių surasti ir skleisti informaciją. Tačiau kone nuo tų galimybių atsiradimo ir paplitimo pradžios yra jėgų, įnirtingai besipriešinančių šioms naujovėms. Skaityklose intelektualinio fronto darbininkai vis sekami budrių akių, kad tik nepadarytų kokio kadro. Bibliotekose, archyvuose kabo užrašai, draudžiantys fotografuoti ir netgi neštis skaitmeninius fotoaparatus, taisyklės nuolat papildomos punktais ir perspėjimais dėl prasižengėlių persekiojimo. Tiesa, negali sakyti, kad skaitmeninis kopijavimas yra visiškai draudžiamas. Tačiau kainoraščiuose pateikiami įkainiai iškart išgąsdina, jei ne pašiurpina, ne tik mūsų tautiečius, bet ir aukštesnio pragyvenimo lygio kraštų gyventojus.

Šis straipsnis skirtas polemikai. Lietuvos viešojoje erdvėje dar mažai diskutuojama apie tuos reiškinius, apie kuriuos neretai kalbamasi bibliotekų ir archyvų fojė ar koridoriuose, mokslinių institutų ar universitetų kabinetuose. Norėtųsi apie šią problemą kalbėti plačiau. Dėl tam tikrų etikos sumetimų nenorėčiau minėti žmonių vardų ir pavardžių, konkrečių įstaigų. Taip pat norėčiau pabrėžti, kad straipsnyje apsiribojama skaitmeninio kopijavimo (fotografavimo, skenavimo) pagrindiniuose Lietuvos archyvuose ir bibliotekose problematika, kitų sudėtingų problemų sritys nėra plačiai apžvelgiamos. Tai galbūt ateities publikacijų tema. Daugiausiai paliečiamas kopijavimo mokslo tikslais klausimas. Tačiau tie patys principai, manau, turėtų galioti ir kitiems skaitytojams, neturintiems komercinių tikslų.

Lituanistikos plėtros ir mokslinio progreso klausimas

Į kiekvieną problemą reikia pažvelgti iš keleto pusių, kaip ją galėtų įvertinti įvairių pažiūrų žmonės. Pateiksiu, kaip suprantu konservatoriaus ir modernisto (ne politine prasme) pozicijas šiuo klausimu. Tad, jei esu konservatorius pagal prigimtį, galiu teigti – sunkiai prieinamas kopijavimas stabdo lituanistikos sklaidą. Mokslininkui, kuris siekia, pvz., paskelbti šaltinį (reikia sutikti, kad dar daugybė Lietuvoje esančių šaltinių nėra paskelbti arba buvusios publikacijos neatitinka šiandienos reikalavimų), tenka rinktis iš dviejų variantų. Pirmas variantas – jis turi kiauras dienas sėdėti rankraštynuose ar retų spaudinių skyriuose. Aišku, humanitaras privalo daug laiko praleisti tirdamas šaltinius, tačiau bibliotekų rankraštynų ir archyvų skaityklų darbo laikas anaiptol nėra begalinis. Ypač tai pasakytina apie iš kito miesto, juolab kitos šalies atvykusį žmogų, kurio laikas dar labiau ribotas. Nemanau, jog verta užmiršti, kad ir mokslininkui yra paskaitos, posėdžiai, kiti moksliniai darbai, be abejo, būtina pavalgyti, negalima leisti sau pervargti.

Antras variantas – iš savo kišenės mokėti drakoniškus mokesčius ir nežinoti, kaip paskui bus galima gyventi toliau. Ne paslaptis, kad mokslininkai humanitarai yra vieni mažiausiai uždirbančių žmonių. Teko diskutuoti su viena griežtos kopijavimo kontrolės šalininke, kurios argumentas buvo toks: „Reikia numatyti eilutę biudžete.“ Galbūt. Bet ta eilutė biudžete – tai pinigai, kuriuos galbūt geriau panaudoti stažuotėms, konferencijoms, leidybai, žmonių atlyginimams. Beje, liūdnoka bibliotekų ekonominė būklė mums žinoma, tad kyla klausimas, ar solidaru skriausti kitus, tokius pačius vargšus. Juk, kiek teko aiškintis, pinigai už kopijavimą bibliotekai, galima sakyti, nesugrįžta... Pamąstai, kiek jau būtų išėję knygų, straipsnių, jei kopijavimo kainos būtų žemesnės. Beje, dažnam mokslininkui ir paprastas skaitmeninis fotoaparatas yra prabanga.

Jei pažvelgtume į šią situaciją iš modernisto, novatoriaus pozicijų, surastume vieną argumentą – kopijavimo ribojimas stabdo progresą, informacijos sklaidą. Jei šiandienos galimybės leidžia greitai susikurti, apdoroti, persiųsti, įvesti į internetines bazes skaitmeninį dokumentą, tai kodėl reikia drausti jomis naudotis?

Girdime argumentą – kopijavimas gadina popierių. Ar tikrai? Niekaip negaliu suvokti, kokią žalą popieriui gali padaryti fotografavimas be blykstės. Manau, kaip tik toks fotografavimas padaro mažiau žalos negu dažnas užsisakinėjimas, skaitymas, nešiojimas iš saugyklos, o juk, norint dokumentą panaudoti moksliniame straipsnyje ar publikuoti, būtina jį kelis kartus patikrinti. Kai kurios pažįstamos bibliotekininkės dar pačiame skaitmeninių fotoaparatų paplitimo priešaušryje privataus pokalbio metu man sakė: „Tik tegul žmonės daro nuotraukas.“ Darant popierines kopijas knygos nukenčia, o kai kurie skaitytojai netgi jas plėšo. Gausus popierinių kopijų kiekis, beje, yra nepalankus veiksnys ekologijai. Tenka kalbėtis su daugeliu kolegų, jie sako tą patį: kopijos dažnai pasimeta, o neretai, nusprendus, kad jų nebereikia, keliauja į šiukšlyną arba dūlo keletą ar net keliolika metų. Todėl kai kurie tyrėjai nufotografuoja savo popierines kopijas ir iš jų sukuria skaitmenines laikmenas, sutaupydami vietą ir palengvindami sau paiešką.

Kartais susimąstai: kas svarbiau – ar šaltinių popierius, ar juose esanti informacija? Bibliotekų uždavinys yra skleisti informaciją ar lobius slėpti po keletu užraktų? Deja, toks požiūris – kuo mažiau duoti skaityti ir riboti žinių sklaidą – būdingas senojo sukirpimo bibliotekų darbuotojams, tačiau XIX a. jau praėjo, ir šių nuostatų vertėtų atsisakyti. Reikia su džiaugsmu konstatuoti, kad tokių darbuotojų nedaug.

Dažnai nuostabą kelia bibliotekų ar archyvų darbuotojų (ypač vadovybės) įtarumas. Tarsi būtų kažkokių galimybių panaudoti nufotografuotus ar nuskenuotus dokumentus kokiems kėslams arba komercinei veiklai. Tačiau niekaip nesuprantu kokiems. Suprantu, yra Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas, kurio taikymas kėlė ir kelia nemažai klausimų. Su naujausiųjų laikų dokumentais reikėtų elgtis atsargiai, tačiau šie dokumentai saugomi ir išduodami įstaigose, kurių veiklą reguliuoja specialūs įsakymai. Šis straipsnis nenagrinėja tokių dokumentų išdavimo sąlygų. Bet sunku suvokti, kokią žalą visuomenei gali padaryti, pvz., XVIII a. teismo sprendimo, XIX a. pabaigos nuotraukų arba XX a. pradžios laikraščio straipsnio paviešinimas? Jei mes taip nepasitikime skaitytojais, tai galbūt reikėtų dar labiau griežtinti kontrolę: tikrinti, ką žmonės konspektuoja, tirti, ar neperduoda popierinių kopijų kitiems. Taip galima prieiti prie absurdo ir mokslo plėtrai tai neduotų jokios naudos.

Esant šiandienos situacijai kyla klausimas: ar mes turime teisę kritikuoti valstybių kaimynių archyvų ir bibliotekų administracijų politiką, jei tose valstybėse užkeltos kainos? Kokį įspūdį apie mus išsiveža užsieniečiai, ypač žmonės iš Rytų kaimynių. Juk esamos kainos iš tikrųjų labai aukštos.

Man visiškai nesuprantamas publikacijos mokestis. Už tai, kad spausdinama bibliotekos rankraštyne esanti medžiaga, reikia papildomai primokėti nemažus pinigus. Teko išgirsti argumentą: „Mes norime uždirbti.“ Nelabai suprantu, kokį uždarbį galima turėti iš archyvuose ir rankraštynuose saugomos informacijos, tačiau, manau, kaip tik didžiausia reklama ir būtų po moksliniu straipsniu esanti nuoroda į rankraštyną ar archyvą, kur informacija buvo rasta. Manau, bibliotekos ir archyvai neturi virsti komercinėmis įstaigomis, nes tai prieštarauja jų pagrindinei idėjai. Kita vertus, pelno šalininkai neretai pralaimi. Jei siekiama skaitmeninti leidinį, kuris yra keliose bibliotekose, tai savaime aišku, kurią pasirinks skaitytojas. Be abejo, jis kopijuos ten, kur tai nemokama.

Neretai tenka girdėti, kad bibliotekininkai skundžiasi skaitytojų srauto mažėjimu. Liberalizavus skaitmeninį kopijavimą būtų šansas bent kiek sumažinti antipatiją bibliotekoms. Tą kai kurios pagrindinės mūsų šalies bibliotekos jau suvokė ir skaitytojai jose ne tik neslepia skaitmeninių fotoaparatų, bet ir turi galimybių nemokamai skenuoti leidinius.

Beje, didelės kliūtys kopijuoti skatina prieštaringus, o gal net neigiamus reiškinius. Stengiamasi apeinant taisykles išgauti leidimą aukščiausios vadovybės kabinetuose, kopijuojama paslapčiomis, kartais, kaip minėta anksčiau, išplėšiami lapai, vagiami leidiniai ir dokumentai.

Kopija – ne vagystė?

Kartais laisvo kopijavimo draudimo šalininkai pateikia argumentą: dokumentai ir knygos saugomos archyvuose ar bibliotekose, todėl autorių teisės priklauso būtent toms įstaigoms. Sunku suvokti šią nuomonę. Gerbiu ir teigiamai vertinu bibliotekų bei archyvų darbuotojų triūsą ir rūpestį išsaugant unikalius senovės dokumentus, komplektuojant ir įsigyjant naujus leidinius, tačiau autorių teisės dėl šių veiksmų neatsiranda. Autorių teisės priklauso autoriams, jų palikuonims. Tą rašo ir Lietuvos įstatymai. Cituoju Autorių teisių įstatymą: „Autorius yra kūrinį sukūręs fizinis asmuo.“ Kokios gi autorių teisės gali priklausyti XIX a. gyvenusiam vienuoliui? Arba XX a. pradžioje iš prancūzų į lenkų kalbą išversto romano autoriui? Gal vertėtų paieškoti jų autorių ar jų palikuonių?

Manau, oponentams reikėtų prisiminti liūdną Kelno archyvo patirtį. Jo vadovybė buvo nustačiusi gana aukštas kainas už skaitmenines nuotraukas. Koks rezultatas? Dėl statybos klaidos archyvas sugriuvo, daug dokumentų žuvo. Po šios nelaimės archyvo vadovybė teikėsi prašyti kadais fotografavusiųjų perduoti archyvui nuotraukas.

Popierius nėra amžinas. Žinome, kad stichijos kartais pašeimininkauja, o technika sugenda, žmogiškasis veiksnys kartais suveikia nepatikimai. Knygos ir rankraščiai dega, būna užliejami, pavagiami, pasimeta, galų gale suplyšta nuo per dažno skaitymo. Archyvai ir bibliotekos uždaromi remontuoti. Skaitmeninio kopijavimo draudimas ir toliau didina svarbių šaltinių praradimo riziką ir stabdo mokslo plėtrą.

Virtualioje erdvėje jau kuris laikas plinta filmukas su dainele, teigiančia, kad kopija – ne vagystė (http://www.anarchija.lt/component/content/article/80-kontrkultura/22992-kopijavimas-ne-vagyste-video.html). Iš esmės pritariu šiai idėjai, tik norėčiau papildyti šią frazę: kopija – kuri ir laikoma kopija – ne vagystė. Fotografuojantysis privalo jausti atsakomybę ir skelbdamas nuotrauką nurodyti šaltinį.

Bibliotekininkai ir bibliografai turi turėti galimybę taikyti sankcijas nesąžiningiems ar net užmarštiems kopijuotojams. Suradus paskelbtą dokumentą, kuriame nenurodyta bibliotekos ar archyvo signatūra, būtų galima apie tai paskelbti, pvz., bibliotekos ar archyvo tinklalapyje, žmogus kuriam laikui netektų galimybės skaityti. Tai būtų efektyvu, bet prieš tai derėtų sumažinti kainas arba skaitmeninį kopijavimą be blykstės padaryti nemokamą.

Pasikartosiu – daugelio bibliotekų ir archyvų nurodomos kainos už skaitmenines kopijas nėra logiškos. Todėl matau keletą išeičių.

Manau, senuosius leidinius ir rankraščius reikėtų leisti kopijuoti nuosavu skaitmeniniu fotoaparatu už nedidelį mokestį – ne daugiau kaip 5–10 centų už kadrą. Tačiau esu įsitikinęs, kad taip atsirastų papildomo popierizmo, todėl geriausia būtų leisti fotografuoti nemokamai, o bibliotekos ar archyvo lankytojai turėtų įsipareigoti bet kuriuo metu (gal net iškart nufotografavę) pateikti bibliotekai nuotraukų kopijas. Lietuvos bibliotekų ir archyvų fondai labai mažai suskaitmeninti, tačiau ateityje tokie poreikiai bus kur kas didesni. Didelės skaitmeninės bazės (galbūt iš pradžių net neskelbiamos internete) atsiradimas būtų postūmis tolesniems Lietuvos ir šalių kaimynių istorijos tyrimams, o popieriniai dokumentai ramiai gulėtų archyvuose ir jų egzistavimui bei kokybei negrėstų pavojus. Įvykus nelaimei – kopijos būtų šalia. Taip būtų sutaupyta laiko ir toliau dėmesį būtų galima skirti neliestoms byloms aprašyti, restauruoti ir fondams tvarkyti. Jei reiktų pagalbos, mielai įsitraukčiau į tokią talką. Manau, kiti mokslininkai, ypač jaunosios kartos atstovai, taip pat. Tačiau kol kas padėtis išlieka sudėtinga ir neaišku, ar atsiras nuolaidų mokslininkams, siekiantiems tirti mūsų regiono praeitį.

DOMININKAS BURBA

Apie problemas, retoriką ir *Queen*

Na taip man dar nebuvo... Kad nuoširdžiai užsinorėčiau ginti kalbininkus! Juolab nuo rašytojų. Pasitaikydavo atvirkščiai, mat mano ekssšeimoje vyras buvo kalbininkas, o aš tarsi tapau rašytoja. Sako, jei žmona valgo bulvinius blynus, tai vyras ilgainiui pamėgsta miltinius. Atsimenu, jis juokaudavo: „Jei lituanistas kalbininkas nepajėgus tapti lingvistu ir daryti mokslą, tai jis užsiima kalbos kultūra.“ Matant kai kuriuos – *vaizduoklių* ir pan. – kalbos gryninimo atvejus, tenka sutikti, kad tas teiginys ne iš piršto laužtas. Kažkodėl vien netikusius, natūraliai neprigyjančius, o ne puikius taisymus selektyviai pateikia normintojų kritikuotojai. Tai yra retorikos priemonė.

Parašyti pastabas apie knygų redagavimo ir kalbos gryninimo problemas paskatino viena internetinė vaizdo konferencija, keletas straipsnių „Lietuvos rytė“: G. Juocevičiūtės „Laisvos minties kastravimas – įprasta praktika Lietuvoje“ (2011 01 02); T. Vaisetos interviu su kalbininke L. Vaicekauskiene „Mes manipuliuojame visuomene...“ (2011 01 26); kolektyvinis VLKK atsakymas „Ar taisyklinga kalba nėra vertybė?“ (2011 01 27); A. Užkalnio „Kalbos vartotojo laiškas kalbos reguliavimo talibanui“ (2011 01 29); K. Sabaliauskaitės „Aš už Pegasą...“ (2011 02 01). Pastarajame rašoma: „Tad diskusija iš tiesų aktuali, ypač Knygų mugei artėjant. Galbūt išdrįs garsiai prabilti ir kiti lietuvių rašytojai. O gal jiems mazochistiškai miela matyti savuosius tekstus nuolat prievartaujamus kalbos „normintojų“?“

Pretekstas padiskutuoti su aistringais kalbininkų oponentais atsirado matant paviršutiniškumą, daugelio dalykų suplakimą į vieną, agresijos ir arogancijos pergalę prieš argumentus. Nors stilių aš mėgstu, net Selo. Visi straipsniai parašyti į vieną dūdą, „Europos balsas kalba į Lietuvą“ tonu.

•

Nesuvokiu, kaip pagrįstai piktinantis kolektyviniu VLKK atsakymu kartu leidžiama sau kalbėti visų Lietuvos rašytoju vardu. Ir kaip gyvenant laisvoje Britanijoje, nuolat grįžtant į laisvą Lietuvą sąmonėje gali būti gajus sovietinis kompleksas, kad čia rašytojai kažko nedrįsta daryti. Iki šiol šia tema nesu pareiškusi nuomonės dėl to, kad *nesu niekaip nukentėjusi nuo kalbininkų, ypač redaktorių*. Nesijaučiu, kaip, matyt, turėčiau, „nuolat prievartaujama mazochistė“. Gal esu išimtis, gal storaodė arba gyvenu kitoje respublikoje. Pasidalysiu patirtimi. Neatsimenu pirmąją ir antrąją knygą redagavusių moterų pavardžių, nes darbas vyko greitai, be emocijų. O trečiąją knygą redagavusiai Audrei Kubiliūtei reikėtų labai padėkoti, dėl tokių redaktorių „kaltės“ rašytojų knygos pasidaro geresnės, nekalbu jau apie mokslininkų straipsnius ir knygas. Yra ką redaguoti net geriausio rašytojo kūryboje, tekstas mėgsta trečią akį. Prisimenu čia R. Rastausko sąmojį. Jei geriausio Lietuvos tenisininko pavardė Berankis, tai geriausio Lietuvos rašytojo kokia? Teisingai, Beraštis.

Atsiunčia redaktorė į kompiuterį ištaisytą mano tekstą, siūloma žodį *broma* keisti *tarpuvarte*, o žodį *prasinešti* (rogėmis) – *pralėkti*, *praskristi*. Na tai kas? *Nu* tai kas? Atsakau: „Palikti, kaip yra.“ Kitu atveju: „Sutinku.“ Dar klausiau, atsimenu, kaip lietuviškomis raidėmis rašyti *bliat* ar *blet*. Vėliau korektorė neapsižiūrėjo, aš – irgi, ir tas žodis linksmai įvairavo. Mano knygose yra ir daugiau keiksmažodžių, rusiškų, angliškų, nemažai žargono, rusiškos-lietuviškos šnekos, nes veikėjai gyvena aplink stotį, ne „Panoramoje“ (turiu omenyje ne prekybos centrą). Dabar net panižo sužinoti, kaip, dėl ko ir kiek dėl mano kūrybos „kalbos reguliavimo talibanas“ nubaudė „Šatėnus“ ir „Baltas lankas“. Pasitaikius progai paklausiu.

•

Keliuose minėtuose rašytojų-kalbos grynintojų oponentų straipsniuose painiojami dalykai: nekompetentingas redagavimas su redagavimu apskritai ir buki redagavimo atvejai – su norminimo būtinybe. Redaktorių net ir geriausiose leidyklose pasitaiko kvailų, kaip Rašytojų sąjungoje pasitaiko grafomanų. Bet ar imsime teigti, kad romanai ir apsakymai nereikalingi? Pateikti pavyzdžius, kompromituojant redagavimą, kaip redaktorė liepė rašyti pavardę Adrianas Vanas de Velde, „mediciniškę“ A. Zurbos atvejį, M. Ivaškevičiaus teksto papildymą deminutyvais yra tas pats, kas pateikti pavyzdį iš K. Sabaliauskaitės romano, kuriame yra su baroko epocha nesutampančių dalykų, ir dėl to sukompromituoti gerą knygą „Silva Rerum“. Paveikios, bet „metonimiškos“ – kai dalis pateikiama vietoj visumos – detalės man primena pasakojimą apie Staliną, – jis buvo geras žmogus, nes pavežė sunkiai malkas nešančią senutę, vienąkart, kaime. Beje, oi, kaip Mariui pritariu dėl deminutyvų! Kavytė, mėsytė, žuvytė, Lietuvėlė, sniegelis, butukas ir pinigėliai. Poetė Ilzė Butkutė šią lietuvių šnekamosios kalbos problemą įvardijo „7 meno dienose“ vienu žodžiu – „fakofiukas“. Galingoji VLKK savaitraštį nuožmiai nubaudė? (Kiek litukų?)

Karalienės kalba. 1953 metų Kalėdos

•

Painiojama ar neskiriama oficialiosios ir šnekamosios, meninės kalbos veikimo erdvė. Įdomiausia, kad ir rašytojų, ir kalbininkų. K. Sabaliauskaitės straipsnyje minimas, kaip ji sako, juokingas atvejis iš praeitų metų Knygų mugės. Man jis irgi juokingas, tik kitaip. Kalbos komisijos atstovas rengiasi įteikti prizą rašytojui (-ai) už taisyklingiausią kalbą. Kristina sako šalia sėdinčiai kitai nominantei Paulinai Pukytei: „O, tai gal tau?“ Argumentas – Paulina yra Nacionalinio diktanto konkurso nugalėtoja. Na čia nesuderinami dalykai – kaip apatinės kelnės mylintis ar naktiniai paplūdimyje. Rašytojos toliau stebisi, kad prizą gauna M. Jonutis... nors jo knygoje teksto yra labai nedaug. Taisyklingiausias tekstas gali būti ir keleto lapų iliustruotoje knygoje, lygiai kaip į literatūros istoriją galima patekti parašant vieną eilėraštį.

Prizo rašytojui už taisyklingiausią kalbą intencija, ko gero, atkeliavo iš sovietmečio. Tada literatūra negalėjo būti neidėjinė ir jai būdavo sugalvojama misijų, viena iš nekalčiausių – puoselėti gimtąją kalbą. Bet dabar, kai romanistika tampa žurnalistika, manau, toks prizas vėl tampa aktualus. Rašytoja D. Kalinauskaitė sako, kad jį reikėtų teikti ne už taisyklingiausią, bet už meniškiausią kalbą.

•

Dėl manipuliavimo raiškos laisve ir apskritai laisve kalbant apie kūrybą. G. Juocevičiūtė, prisistatanti kaip Azijos studijų specialistė, įspūdingą kelionių patirtį turinti žurnalistė (nors tai nieko bendra neturi su kalbos pojūčiu), kalba apie pas mus, jos manymu, įprastą laisvos minties kastravimą. Ji pateikė konkrečius „Tyto albos“ redagavimo pavyzdžius, praleisdama puikią progą jų nepateikti. Aišku, be konteksto, iš pabirų žodžių neįmanoma suvokti klaidų dydžio. Bet garbė redaktorei Palmirai, bandžiusiai surinkti „Ramiajame vandenyne išsibarsčiusios Honkongo gamtos“ trupinius. Moterėle straipsnyje vadinama redaktorė dar kaltinta bendrojo išsilavinimo neturėjimu, nes nežinojo, kad Katie Melua daina, „karaliavusi „topuose“, yra daina. Na čia, kaip sakoma, *no comment*. Panašiais atvejais gal „padėkime vieni kitiems, bet ne ant vienas kito...“

G. Juocevičiūtė, parašiusi su bendraautoriu daugybę straipsnių, teigia, kad „įkvėpimo pagautas rašytojas gali be jokio sąžinės graužimo nuskristi į dausas arba nugrybauti į lankas“... Palmira ir Lolita Varanavičiene, na leiskite kitą kartą autorei tai daryti, a?..

Suradau įdomų dėsnį – nelaisvi rašydami knygas pas mus labiausiai jaučiasi: a) žurnalistai; b) ilgai gyvenę ar gyvenantys ne Lietuvoje; c) nestudijavę (kokios nors) kalbos akademiniu lygiu. Ketverius metus turėjau patirties (žurnalistinės – taip pat) svetur. Kalbantis ne gimtąja kalba aktualizuojamas susikalbėjimo lygmuo, nors ir būtų kalbamasi labai aukštu lygiu, apie subtilias problemas ir siaurą sritį. Profesorė V. Kelertienė ir literatūros kritikė a. a. G. Maziliauskienė turėjo sukūrusios teoriją, kad kitos kalbos išmokti puikiai neįmanoma, jei į natūralią jos terpę nepakliūvi anksčiau, nei tau sukanka 12–14 metų. Jos galėdavo sklandžiai angliškai kalbantį imigrantą nustatyti per kelias minutes vien iš *the* vartojimo paklaidų. Žurnalizmas nuo literatūros skiriasi, nors ir kaip tai kam nepatinka. J. Brodskis sakė, kad eilėraštis yra lingvistinis įvykis. Proza, net ir dokumentinė, irgi, jei grojama visais kalbos registrais. Žmogui, kuris kasdien kalba dviem, trimis kalbomis daugelį metų, kokio nors priešdėlio keitimas lietuvių kalboje ima atrodyti nereikalingas priekabiavimas. Kaip ir prašymas pateikti tekste angliškos dainos vertimą. Kam? Praguglinsim, transleitorius išvers, nereiktų parintis.

Pagrįstai kyla vienas klausimas. Jei rašytojai moka angliškai (ir ne tik), yra seniai integravęsi į aukštos kultūros vakarietiškos šalies gyvenimą, tiesiog verda jame, kaip galima suprasti iš įdomių straipsnių apie Italiją, Britaniją etc., o čia „nuolat iš institucijų įbaugintų redaktorių patiria nuožmų redagavimą“, tai kokio velnio čia spausdintis? „O gal jiems mazochistiškai miela matyti savuosius tekstus nuolat prievartaujamus kalbos „normintojų“?“ Jei turėčiau neprovincialią (ne lituanistės) specialybę, mokėčiau taip gerai anglų kalbą, kad net žinočiau „Oxford English Dictionary“, „Merriam-Webster“ sudarymo principus ir net dinamiką, saugočiau savo rašytojos talentą integruodamasi į vakarietišką – visų pirma rašto – kultūrą. Neužsiiminėčiau nuolatos vakarietiškos šalies ir Lietuvos realijų lyginimu. Nesukčiau sau galvos dėl beviltiškai atsilikusios – ...klimatu, kulinarija, rengimosi stiliumi, meno vadyba bei paminklais, aptarnavimo kultūra, literatūra, sūrių gamyba, espreso kavos virimu ir cepelinais – homofobiškos netolerantiškos antisemitinės Lietuvos. Juolab kad ir honorarus čia net geriausių knygų autoriams iš kai kurių leidėjų tenka išlupti su advokatais. O gal čia veikia banalus sovietinio kaimiečio kompleksas – geriau atrodyti provincijoje pirmam... nei būti vienu iš porcelianinių saulėgrąžos sėklelių „Tate“?

Man atrodo, kad didžiausias Lietuvos pažeidumas dabar darosi jos pažeidumo akcentavimas su pasimėgavimu spaudoje kasdien – pradedant kaklaraiščių ir sanitarinių mazgų tėvynėje netobulumu, baigiant prezidentės „lemtingomis klaidomis“, daromomis nuo ryto iki vakaro Rytuose ir Vakaruose.

Kai žiauriai sąmojingas improvizatorius Algis Greitai gaudo paslaptingąjį vandalą Solomoną, grafičiais puošiantį Vilniaus baroką, jis nesupranta, kad gaudo save – televizijos eterio ir interneto Solomoną, kuriuo seka dideli ir maži „le broniai“. Turiu omenyje jo keiksmažodžius, pridengtus *pypt*, užsitęsusį humorą žemiau juostos, grabinėjimosi imitavimą laidose ir panašius dalykus. Gyvenimas eteryje be stabdžių – visų pirma kalbinių – po kurio laiko atidaro vartelius kitiems dalykams. Žymus choreografas vienoje iš žiūrimiausių laidų kreipiasi į šokėją: tavo dupcė labai graži, bet ja visko neužsėsi. Vėliau ateina ir kita stadija. Kai po šokio paprašyta pakelti koją šokėja atsisako tai daryti ne ant parketo, tas pat choreografas klausia: o kas yra? gal tau „moteriškos dienos“? Tokiais atvejais imu bijoti televizoriaus kambaryje net kaip baldo. Algio Greitai angliški intarpai primena sovietmečio *ukolą, Romką, zapojų, kryšką* ir *davaj*, neva teikusius kalbai laisvumo, natūralumo ir paaugliško šaunumo. „Ponas N. laimės rinkimus? *Unbelievable*...“ Na bet svetimybės – *stafai, dylai, topai, draivai, frykai* – yra tik banalūs, lengviausiai pastebimi *lūzeriai*, palyginti su kitais svetimos kalbos veikimo būdais.

Dar būtų galima prisiminti kalbininkės L. Vaicekauskienės interviu paliestą kalbos prestižą ar plėstis, kaip žargonas (jei jis neatlieka ir kitų funkcijų meniniame tekste) bukina, nes vienas žodis *cool* ar *ge-e-eras* atsakant (ir mąstant kartu) pakeičia mažiausiai keletą vertinimo variantų. Nelįsdama daugiau į psicholingvistiką dar prisiminsiu Algio Greitai ir jo kolegos kurtą dviejų *kalbajobių* parodiją internete. Visi žinome, jei trūksta inteligencijos ar ramios intelekto jėgos, tai oponentas vaizduojamas su fiziniu trūkumu.

Nukelta į p. 11

SIGITAS GEDA

Anokia čia patvirka!

2008 metai

Vasario 4, pirmadienis

Nuotaikos

Koks permainingas žaismas! Kaip netoli depresija nuo džiaugsmo, nerimas nuo palaimingos valandos! Užtenka vieno judesio, ženklo, žinios, kad žmogus nuliūstum arba pralinksmėtum.

Dar niekad manęs taip nepaguosdavo geras žodis, atminimas, žinutė.

Atkopiančioji saulė. Mano amžius (metai) yra niekis, palyginti su ta šviesa, kuri iš vidaus. Anksčiau būčiau nė iš tolo nesiėmęs didelių darbų, nepajėgęs įveikti!

Jausmai

Ir taip jau kelintąsyk: kada telefonu turiu diktuoti tekstą... Kitam gale girdi jaunos mergaitės balsą, jos šnirpščiojimą, tam tikrą tik mergaitėms būdingą drovumą. Balsės, priebalsės, priegaidės... Jos galėtų būti mano dukros, draugės, bendramokslės, jeigu ne mus skirianti metų bedugnė.

Tėvo jausmas: baimė dėl jų jaunystės, jų pasitikėjimo, trapios jų patirties. Vaikai...

Šekspyras, 138 s.

Mintis apie tai, kad dviejų žmonių meilė laikosi, tveria tariamu pasitikėjimu... Meilės tragizmas, – meilės jausmas verčia meluoti, prisiekinėti ir širdies gelmėj – abu tai žino?

Šiurpas!

Geriausia dovana!

Skambutis iš „Krontos“ – pagaliau yra Korano vertimo korektūros. Svarbiausias dovis gimimo dienai...

Vasario 5, antradienis

Sonetas

Didžiuma jų tėra formalūs – 14 ar 12 eilučių, ketureiliai, trieiliai, dvieiliai. Rimuojama taip arba kitaip. Iš tikrųjų tai jausmų šarada, nuolatinės dvasinės prieštaros, vertimasis per galvą... Kol surandamas sprendimas. Mažytė drama.

Mūsų eiliuotojai dažnai naudojasi tik regimąja soneto forma. Klasikiniam sonete prieštarų esama net vienoje eilutėje – pusė teigia, o kita pusė neigia.

Tikras „šuniamazgis“! Jeigu norite švelniau – jūrinis mazgas.

Angliškos metaforos

Apie pasileidėlę: „Buvai kaip tas kanalas, kur visi praplaukiantys laivai galėdavo nuleisti inkarą...“

Matyt iš karto – jūrinė tauta!

SMS (lietuviški gąsdinimai)

Tu ir tavo kuodas yra mūsų kaukolyčių sąraše (mafija).

Situacijos

Ar yra tokių, kurias geriau gali išreikšti muzika, o ne poezija ar tapyba?

Pavyzdžiui, Nukryžiavimas. Jėzus ant kryžiaus, o į jį žiūri Sopulingoji. Ji sako:

– Sūnau, tu miršti...

Bet tas, kuris laukė mirties, buvo Dievas...

Pasvajojimai

Apie tai –

ir aš turėjau andai angelą su veltinukais... Praskrisdavo per Nerį, per ledinuotą upę, net neliesdamas sniego... Prapuolė suvisam, neliko, kai žiemos tapo rudeniškos ir pavasariškos.

Galbūt sugrįš. Jei žiemos dar sugrįš.

Birželiais būdavo beržinis angelas, beržuos, geltonuos amaluos, kurie žalioj beržų viršūnėj... Palei Nemuną.

Vasario 7, ketvirtadienis

Dialogai

– Aš džiaugiuos, kad tavo gyvenimas pilnas malonių minčių.

– Bet aš neturiu gyvenimo, tik tos mintys...

– Tai ir yra gyvenimas.

– O kur dėti nevilti?

– ? ? ?

Vasario 8, penktadienis

Apskritasis stalas I

Diskusija „Rašytojas ir valstybė“ viename iš dienraščių. Jau po to pas leidėją – daugelis iš tų, kurie pradėjo Sąjūdį.

V. ir pasakoja:

– Ar atsimenat tą liauną mikrochirurgą?

– O kaipgi, – sakau, – vis užeidavo pas mane (dirbau RS sekretorium) kareivėlių grąžinimo klausimu...

– O dabar jis Briusely atstovavo Lietuvai. Kai NATO atstovas paprašė balsuoti, kas už tai, kad į Iraką būtų pasiųsta daugiau kareivių, J. O. pirmas pakėlė ranką... Žiūri, kiti aplinkui visai nekelia...

P. S. Tai kuo jis tada rūpinosi ir kuo dabar? Kas per tuos 20 metų degradavo? Ar jie, ar mes?

Apskritasis stalas II

Kartais tie stalai „pasisuka“. Nelyginant spiritistiniame seanse.

V. T. ėmė kalbėti apie tai, kad tarp mūsų esama klonų – klonuotų žmonių – kareivių, darbininkų, kurie „visiškai kitokie“.

K. S. pasiūlė perskaityti „Inostrannaja literatura“, kur yra vieno prancūzų mokslininko straipsnis apie būtinybę „klonuoti Kristų“ – iš Turino drobulės...

Grįžęs bandžiau ilsėtis. Vos sudėjęs akis – pasijutau besapnuojąs. Lyg a. a. (...) būtų grįžusi į Liškiavos bažnyčią. Ženklas – juoda karvutė, išvesta į vienuolyno žolę...

O anąnakt stovėjau, regis, ant tėviškės kalno į Skaisčio ežero pusę. Apačioj plytėjo šviesžalis slėnis su daugybe rėvų, tarsi upės būtų tik pasitraukusios, švietė labai ryškūs pirmapradės saulės spinduliai, už savo pečių girdėjau Tėvo balsą...

– Va tau rojus! – pamaniau dar. – Prie pat mūsų namų. Protėvių slėnis.

R. G. kelis kartus pakartojo, kad mažosioms tautoms rašytojas yra pranašas... Gaila, pamiršo pranašų likimus.

– Ar žinojimas gelbsti? – perklausė V. T.

– Ne, ne, – pakračiau galvą, – noriu tik trumpučio gyvenimo, paprasto žmogaus laimės, kasdienio šeimos židinio.

Coda

Jeigu senatvė nėra išmintinga, tuomet ji labai netoli silpnaprotystės. Kitaip tariant, nuprotėjimas.

Grigorijus Sokolovas

Pianistas, kurį subyrėjus SSRS Vakaruose imta vadinti „geriausiai saugoma paslaptimi“...

Šekspyriški žaidimai

Kartais jie paremti kokiu nors sąmoju, šmaikščia parabole. Pavyzdžiui, 145-as sonetas.

Įsimylėjusio vyro baimė, kad moteris gali jam vienądien mestelėti: „Aš nekenčiu!“ Taip galop atsitinka, bet čia pat moteris priduria: „...tik ne tavęs!“

Tiesą sakant, visi tie 154 sonetai tėra... viena jo pjesė. Drama – įmanomi meilės variantai (pagyvenęs vyriškis demonstruoja savo simpatijas jaunuoliui, jaunuolis įsimyli damą, kuri buvo ir jo vyresniojo draugo dama, ir t. t., ir t. t.).

Žodžiu, saloninis teatras.

Meilės gudrybės (pagal Šekspyrą)

Meilė yra gudri: ašarų upeliai, tekantys skruostais, yra tam, kad paslėptų jos nuodėmingumą...

148-as sonetas.

Poezija ir jos supratimas

Šiandien K. S. kelis sykius pakartojo (tarp kitų žmonių), kad pas mus atsiranda poetų, kurie viešai prisipažįsta, jog jiems nesvarbu, „supranta juos kas nors ar ne...“

Turėjau pasakyti, kad savo jaunystėje galvojau taip pat. Tiesą sakant, ir dabar taip galvoju.

Iš pradžių maniau, kad skaitytojai mane supras. Pirmiausia nė velnio nesuprato daugelis kolegų ir studijų draugų... Ko norėt iš skaitytojų? Įsijungė visi „stop!“

Ėmiau ir susitaikiau. Po daugelio metų, regis, mane suprato. Kas norėjo. Arba susitaikė su tokia poezija.

Dabar kaltinami kiti. Man regis, yra tokios poezijos, kurios aš nesuprantu. Tai žmogiška. Žinoma, kad nepriekaištauju.

Gali būti kūryba, kuri „ne mums, ne mūsų“. Ir nėr ko.

Nukariautų hunų giesmė

Mes praradome savo upes, savo lygumas,
Mes praradome savo žirgus ir savo avis,
Mes praradome Jandzy kalnus,
Nebeturime skaistalų
Savo nuotakų skruostams parausvinti...

Šeštame mūsų eros amžiuje kinai vienam kare paėmė į nelaisvę 150 000 hunų... Skaistalai – žolės, iš kurių buvo daromi dažai.

(Kinų karių būta 100 000...)

Prasmės

Ateina laikas ir daugelis prasmių netenka savo reikšmės. Beprasmių prasmių metas. Žmogus tuščiom akiduobėm skaito tekstą ir – nieko neranda ten! O andai tiek daug jam kalbėdavo!

Vasario 9, šeštadienis

Scenelės

Klebonas (pasileidusiai panelei):

– Gal kada nors pasirodytumėte bažnyčioj?

Panelė:

– Kai pasiilgsiu pamokslų, tėve. O dabar jei ir priklaupiu, tai ne pasimelsti, o...

Klebonas išrausta.

Menas ir moralė

Tikras menas visada vaizduoja žmogų nuodėmėj, nuodėmingą, puolusį arba – trokštantį nusidėti, arba – pakliūvantį į jos pinkles.

Žmogus čia atpažįsta save, patiria savo gyvenimo pilnatvę, savotiškai išsivaduoja. Tikėjimas ir menas papildo vienas kitą, menas susieja tai, ką tikėjimas atskiria – draudžia, neleidžia.

Šita sampyna amžina ir mirtina.

Dialogai I

Vyras (moteriai):

– Tavo sugyventinis labai pasikeitė.

Moteris:

– Nuo kada?

Vyras:

– Nuo tada, kai suleidai į jį savo nagus...

Moteris:

– Gal tiesiog atėjo į protą?

Vyras:

– Ne, kalti tie triukai, kurių išmokai viešnamyje.

Dialogai II

I

– Ginklais problemos neišspręsite.

II

– Nustebtum sužinojęs, kiek daug jie gali.

HAFIZ

Hafizas (apie 1320–apie 1390) – persų lyrikas, kurio poezijos galima rasti daugelio iraniečių namuose. Jo eilėraščiai mokami atmintinai, rengiami Hafizo skaitymai jo gimtajame Širaze.

231 gazelė

Man liūdna ir ilgu, kai tavęs nėra, – tariu.
Tavo liūdesys praeis, – aš išgirstu.

Šviesk man kaip mėnuo, – prašau, – ten aukštai!
Jei jis patekės, – tu man atsakai.

Įsimylėjėliai, – tariu, – pažvelk, viens kitam ištikimi.
Neverta šito iš gražuolių taip tikėtis, – tu kalbi.

Minčių apie tave, – tęsiu, – nebenoriu įsileist!
Jos – nakties vagis, – tari, – kitu keliu ateis.

Dėl kvapiųjų plaukų tavų, – teigiu, – pasaulis mano paklys!..
Jei tik tu žinotum, – atsakai, – jie ir yra tavo vedlys.

Ak, koks oras gražus, – nustembu, – atneštas rytinio vėjo gūsio!
Tai zefyras vėsus, – tu sakai, – pučiąs iš mylimosios pusės.

Lūpų skoniu tavu, – šnabždu, – sapnuose buvau nužudytas...
Tu sakai: tarnauk paklusniai, kad būtum jomis suvaldytas!

Palaiminta širdis, – tariu, – pažinusi akimirką taikos!
Tik niekam nesakyk, – prabyli tu, – kol neišmuš tam valandos.

Ar matai, – bylu, – geri laikai kaip baigsis greit?
Ša, Hafizai! – atsakai, – ir tavo sielvartas netruks praeit...

HAMID MOSADDEGH

Hamidas Mosaddeghas (1940–1998) – žymus XX a. Irano poetas, rašytojas, teisininkas. Jo poezija įkvėpė 8-ojo deš. Irano jaunimą.

Obuolys

Tu man nusišypsojai
Ir nežinojai,
Su kokia baime širdyje obuolį vogiau
Iš kaimynų sodo.

Iš paskos sodininkas vyte vijos,
Matė, rankose tavo obuolys sužibęs –
Jo piktas žvilgsnis smigo į mane.

Nukrito ant žemės prakąstas obuolys
Ir tu išėjai ir dar vis
Ilgus metus galvoje mano
Iš lėto skambą žingsniai tavo
Širdį veria

Ir aš paskendęs savo mintyse
Mąstau,
Kodėl gi
Mūs mažuos namuos neaugo obuoliai?

RUMI

Džalalis ad Din Rumi (1207–1273) – persų poetas, juristas, teologas, sufijų mistikas.

•

Vėl atėjau, vėl atėjau, iš mylimojo sugrįžau,
Žvelk į mane, pažvelk į mane – iš ilgesio tau aš atėjau.

Linksmas, aš linksmas atėjau, vienu iš laisvųjų būnąs aš ėjau
Ir tūkstantmečiai praėjo, kol kalbėti ėmiau.

Aš eisiu ten, aš eisiu ten, pakilęs buvau, pakilt atėjau.
Ir vėl išvaduojantis, vėl išvaduojantis pas gailestingąjį keliavau.

Dangiškas paukštis buvau, regėjai, kaip žemiškasis tapau.
Jojo spąstų nepastebėjau, kaip staiga jais pagautas buvau.

Aš – skaisti šviesa, sūnau, ne sauja dulkių esu!
Aš – ne kriauklė jūros gelmių, – karališku pavirtęs perlu!

Regėk mane ne akimis po kakta, bet akimi paslėpta.
Čia ateik, pamatyk mane čia, atėjusį širdim šviesia...

Iš motinų keturių ir tėvų septynių – iš aukščiau aš esu,
Brangakmenis tyras buvau, kai susitikt atėjau su draugu.

Turgun draugas mano atvyko suktai, sumaniai.
O jei ne, jei ne į turgų mano, ką daryt tada, kad liktų man skoloj jisai?

Ak, Šamsai Tabrizi[1], kada pasaulį visą aprėpsi akimis?
Juk į fana[2] dykumą atėjau, siela apversta ir širdimi.

[1] Šamsas Tabrizi – garsus sufijus, Rumi mokytojas ir draugas.
[2] Fana – sufizme žmogiškųjų savybių sunaikinimas Dieve.

RUDAKI

Abu Abdalachas Džafaras Rudaki (858–941) – pirmasis šiuolaikine persų kalba rašęs poetas, tadžikų ir persų klasikinės literatūros pradininkas. Dažniausiai vaizduojamas aklas. Mirė skurde.

•

Tebūna linksmos tavo juodos akys, tebūna linksmos!
Nes šis pasaulis – tai tik pasakos ir vėjas...
Dėl ateities tekyla džiugios mintys,
O praeities – tu neprisiminki:
Aš ir tie plaukai, gardžiai iškvepinti,
Aš ir deivė ta, grožiu pakerėjus...
Laimingas tas, kurs valgyt mėgo ir dalintis,
Nelaimingas tas, kurs nei duot, nei imt nebuvo linkęs.
Debesys ir vėjas – pasaulis šis nykus.
Paduokite man vyno – tegu bus, kas bus!
Ar teko laimę kam kada pažinti,
Kokios tu sau visad norėjai?
Ar teko tau kada sutikt išminčių,
Patarimą duodant teisingumo viltis?

FORUGH FARROKHZĀD

Forugh Farrokhzād (1935–1967) – kino režisierė, žymiausia Irano XX a. poetė modernistė. Žuvo automobilio katastrofoje.

Pabėgimas ir kančia

Išėjau, atleisk. Nesakyk, kad išdaviau tave.
Pabėgti – galėjau rinktis tik tiek,
Nes ši skausminga meilė be vilties
Nuodėmėn ir beprotybėn tempė mane.

Išėjau, nuo lūpų kad nuplaučiau
Ašarom bučinį tau – ilgesingą ir karštą,
Išėjau, kad ši daina manęs nepasiglemžtų,
Išėjau, kad žodžiais netartais garbę atgaučiau.

Išėjau. Tik nesakyk – kokia gėda, kokia pabaiga!
Mūs per didelė aistra paslaptis šventas
Išdavė lyg ryto saulė, pro užuolaidas tamsias
Įspindusi vidun ir užklupusi staiga.

Išėjau, kad klaidžiuos gyvenimo šlaituos
Lyg ašara drungna išnykčiau,
Kad nuo bėdų ir barnių rykščių
Išsilaisvinčiau nežinomuos kapuos,

Nuo šilčiausio guolio į šaltą glėbį,
Nuo žėrinčios ašarom akių poros,
Nuo laukinio juoko laukinės audros,
Nuo sąžinės kandžios pabėgau.

Ak, širdie, sudek sava ugnim!
Paliauk liepsnos many ieškot,
Virst liepsna aš troškau, paklust kitiems nustot,
O tapau paukščiu narve, negalinčiu pakilt aukštyn.

Išvargusi, nebepažįstanti savęs.
Kas pasakyta, kas padaryta – dėl visko aš atgailavau,
Naktį liejau ašaras sūrias ir supratau,
Nesu verta nei meilės tavo, nei tavęs.

Afarin Rahmanifar. Kelionės niša

SĀDEQ HEDĀYAT

Sādeqas Hedāyatas (1903–1951) – Irano rašytojas, žymiausias XX a. prozininkas, nepaprastai įdomi asmenybė. Net tris kartus bandė nusižudyti, kol pavyko (tam į pagalbą pasitelkė net knygą apie savižudybės metodus). Rašytojas gimė kilmingoje ir garsioje šeimoje. Buvo tarp pirmųjų studentų, išsiųstų studijuoti į Europą. Ten susipažino su modernizmo idėjomis. Vienas geriausių jo draugų, su kuriuo susirašinėjo visą gyvenimą, buvo Jeanas-Paulis Sartre'as. S. Hedāyatas vienas pirmųjų pradėjo rašyti prozą persų kalba. Dėl šito ir savo kūrinių turinio buvo labai kritikuojamas, o viena garsiausių jo apysakų „Akloji pelėda" (1937) kurį laiką buvo uždrausta spausdinti Irane dėl joje esančių budistinių ir hinduistinių motyvų.

Apsakyme „Abdži Chanum" gausu Irano folkloro elementų. Kai kurie kritikai mano, kad šio apsakymo pagrindinės veikėjos prototipas yra pats S. Hedāyatas.

Abdži Chanum

Abdži Chanum buvo vyresnioji Mahroch sesuo, tačiau nė vienas, kam neteko seserų pažinoti, jas pamatęs nebūtų patikėjęs, kad mergaitės yra seserys. Abdži Chanum buvo aukšta, liekna, jos oda buvo tamsi, o lūpos storos, plaukai kaip degutas ir apskritai – ji buvo bjauri. O štai Mahroch buvo nedidukė, balta, jos nosytė mažutė, plaukai rusvi, o akys kerinčios. Kaskart, kai Mahroch šypsodavosi, jos skruostuose atsirasdavo duobutės.

Seserų elgesys taip pat labai skyrėsi: nuo mažumės Abdži Chanum buvo kritiška, agresyvoka ir nelabai sutarė su žmonėmis – kartais netgi su mama nesikalbėdavo du tris mėnesius. Jos sesuo, priešingai, puikiai jautėsi tarp žmonių, buvo simpatiška, geranoriška ir džiaugsminga. Hasano motušė – jų kaimynė – Mahroch praminė „mieląja mergaite", tėvas ir motina taip pat labiau mėgo Mahroch – savo pagranduką – mielą ir švelnią.

Abdži Chanum nuo pat vaikystės buvo motinos mušama ir barama, tačiau viešai – žmonių, kaimynų akivaizdoje – jos motina nerimaudavo dėl savo Abdži Chanum ir sudėjusi delnus sakydavo: „Na ką gi man daryti su ta nelaimėle? Kas ims tokio bjaurumo mergaitę? Bijau, kad ji galiausiai ir liks su visomis savo kasomis pas mane! Nei turto turi, nei grožio, nei brandos. Koks vargšelis ją imtų?" Ir tiek daug kartų šitaip kalbėjo prie Abdži Chanum, kad ši, apimta sielvarto, net nesvajojo apie vedybas, tik vis dažniau užsiėmė maldomis ir namazu[1]. Vedybos visiškai neberūpėjo Abdži Chanum, mat jaunikis jai taip ir neatsirado.

Kartą Abdži Chanum norėjo atiduoti plikajam Hasanui, dailidės mokiniui, bet plikasis Hasanas jos nenorėjo. Tačiau mergina, kur tik besisvečiuodavo, sakydavo: „Vyras man

[1] Namazas – musulmonų religinė apeiga: 5 kartus per dieną kalbama malda (Irane kai kurie musulmonai šiitai meldžiasi 3 kartus per dieną), prieš kurią atliekamas ritualinis apsiplovimas.

atsirado, bet aš pati jo nenorėjau. Ak, šiuolaikiniai vyrai – visi yra alkoholikai ir lengvabūdžiai, jie niekam tikę! Aš nenoriu ištekėti. Niekada.“ Viešai ji kalbėjo šitaip, tačiau buvo akivaizdu, kad giliai širdyje plikasis Hasanas jai patiko ir ji labai norėjo su juo susituokti. Bet nuo penkerių Abdži Chanum girdėjo, kad yra bjauri ir niekas jos neims, todėl suprato, kad mėgautis šio pasaulio malonumais jai nelemta, ir norėjo bent jau namazu ir paklusimu Dievui kito pasaulio turtus užsitarnauti. Taigi mergina rado sau paguodą. Taip, ką tokio turi šis dvi dienas trunkantis pasaulis, dėl ko reikėtų gailėtis ir nesimėgauti gėriu, esančiu kitame pasaulyje? Amžinasis pasaulis bus jos, ir visi žmonės, gražūs kaip jos sesuo, norės atsidurti Abdži Chanum kailyje.

Taip ateina moharamo ir safaro[2] mėnesiai – metas Abdži Chanum pasirodyti: dar nėra buvę nė vieno rouzechani[3], kad ji nebūtų sėdėjusi pirmoje madžleso[4] eilėje. Per tazijė[5] visą valandą iki vidurdienio užsiimdavo vietą, visi besimeldžiantieji pažinojo Abdži Chanum ir labai norėjo, kad ji sėdėtų prie jųjų minbaro[6], kad savo raudomis, verksmais ir riksmais parengtų madžlesą. Daugumą rouzechani tekstų Abdži Chanum mokėjo atmintinai, netgi žinojo daugumos pamokslų problemines vietas, ir daugybė Abdži Chanum kaimynų ateidavo paprašyti, kad jiems paaiškintų religinius klausimus.

Ji pirmoji pabusdavo su aušra ir pažadindavo namiškius – pirmiausia eidavo prie sesers lovos ir kumščiuodama ją šaukdavo: „Jau pietūs, kada gi tu pagaliau priversi savo kūną nusilenkti maldai?“ Ir ta vargšelė atsikeldavo, apsnūdusi atlikdavo ritualinį apsiplovimą ir pradėdavo melstis. Rytinis kvietimas melstis, gaidžio giedojimas ir ankstyvo rytmečio zefyras Abdži Chanum, murmančiai maldas, suteikdavo ypatingą pavidalą – šventosios pavidalą. Jos sąžinė leido jai savimi didžiuotis. Mergina sakydavo sau: „Jei jau manęs Dievas nepaims į dangų, tai ką tuomet paims?“

Likusią dienos dalį, po namų ruošos darbų ir šio bei to kritikavimo, ji paimdavo į rankas ilgą tasbihą[7], kurio juoda spalva jau buvo virtusi geltona nuo daugkartinio sukinėjimo, ir šlovindavo bei garbindavo Dievą. Dabar vienintelis dalykas, kurio troško Abdži Chanum, buvo nuvykti į Kerbelą[8] ir pasilikti ten, nesvarbu, ko tam prireiktų.

Tačiau jos sesuo neskyrė ypatingo dėmesio religijai, tiesiog atlikdavo savo darbus namuose ir kai jai suėjo penkiolika, išėjo iš namų dirbti tarnaite. Abdži Chanum tuo metu buvo dvidešimt dveji, tačiau ji vis dar sėdėjo namuose ir giliai širdyje pavydėjo seseriai. Per pusantrų metų, kai Mahroch buvo išėjusi dirbti, Abdži Chanum nė karto nepasiteiravo sesers apie jos sveikatą. Kartą per penkiolika dienų Mahroch ateidavo aplankyti šeimynykščių. Abdži Chanum visą tą laiką arba bardavosi su kuo nors, arba išeidavo atlikti namazo dviem trims valandoms. Kai šeima susėsdavo kartu, ji svaidydavo sarkastiškas ir kandžias replikas savo seseriai ir pradėdavo pamokslauti dėl meldimosi. Pavyzdžiui, ji sakydavo: „Nuo to laiko, kai atsirado koketuojančios moterys, duona pasidarė brangesnė. Kiekviena, kuri neprisidengia, kitame pasaulyje bus pakarta savo pačios plaukais. Ir kiekvienos, kuri skleis paskalas apie kitus, galva taps didelė kaip kalnas, o veidas – ilgas kaip plaukai. O pragare yra tokių baisių gyvačių, kad žmonės labiau norėtų pakliūti drakonams į nagus...“ Ji kalbėjo ir kalbėjo Mahroch šitokius dalykus. Pastaroji jautė sesers pavydą, tačiau to neparodė.

Kartą, dienai jau einant vakarop, Mahroch parėjo namo. Kurį laiką tyliai kalbėjosi su motina ir išėjo. Abdži Chanum tuo metu buvo pasišalinusi iš kambario, sėdėjo atsisukusi į duris ir rūkė kaljaną, bet, gniaužiama pavydo, neišdrįso paklausti motinos, apie ką ši kalbėjusi su seserimi. Motina jai taip pat nė žodžiu apie tai neprasitarė.

Vakare iš statybų parėjo tėvas su kiaušinio formos kepure ant galvos, kuri buvo persisunkusi gipsu ir sustingusi. Nusivilko drabužius, pasiėmė tabako pakelį ir pypkę ir nuėjo už namo stogo rūkyti. Abdži Chanum taip pat metė šalin savo atliktus ir neatliktus darbus ir kartu su motina paėmė aliumininį virdulį, virtuvinį puodą, varinį puodelį, marinatą ir svogūnus ir susėdo ant kilimo. Jos motina ėmė kalbėti. Pasakojo, kad Abasas, tarnas, kuris dirba tuose pačiuose namuose kaip ir jų duktė, norėtų imti Mahroch į žmonas. Šįryt, kol dar nebuvo tiek daug žmonių, buvo atėjusi Abaso motina su vedybų pasiūlymu. Ji norėtų kitą savaitę sudaryti vedybų sandorį, sutarti 25 tumanų[9] širbaha mokestį[10], 30 tumanų mokestį nuotakai, kartu pridedant veidrodį, tulpės formos žvakę, Koraną, porą riestų kurpių, saldumynų, maišą chna, taftos skarą ir plačias auksu siuvinėtas kelnes. Tėvas vis taip pat pūtė ant košės, kurią pats sau pasitaisė, tuomet po lūpa į kamputį įsidėjo gabaliuką cukraus, pakėlė stiklinę arbatos prie burnos, pasuko galvą ir prakalbo:

– Labai gerai. Sveikinu, o dėl manęs – aš neprieštarauju, – ir tai jis pasakė be jokios nuostabos ar džiaugsmo. Nepareiškė ir savo nuomonės – tarsi prisibijodamas žmonos.

Abdži Chanum viduje virte virė ir negalėjo rasti sau vietos, nes žinojo apie šį reikalą, ir, nebegalėdama daugiau klausytis kalbų apie vestuvių derybas, nuėjo į penkerių durų kambarį atlikti namazo. Pasiėmusi veidrodėlį, kurį turėjo, pažvelgė į jį ir pamatė save seną ir palūžusią, tarytum šios kelios prabėgusios minutės būtų pasendinusios ją keleriais metais. Abdži Chanum išmatavo raukšlės tarp antakių ilgį, tarp savo garbanų rado žilą plauką, dviem pirštais jį išrovė, kurį laiką prikišusi artyn prie lempos susimąsčiusi į jį žiūrėjo ir, nudegusi rankas, nieko nepajuto.

Prabėgus kelioms dienoms, visa šeima išvyko į turgų. Grįžo nupirkę du auksu siuvinėtus rūbus, grafiną, bokalą, adatą, rožių vandens purškiklį, ąsotį, naktinę kepuraitę, makiažo dėžutę, basmos, svarstykles, ryžių virtuvą, staltiesę ir visa kita. Kadangi motina buvo labai liūdna, kiekvieną namuose esantį mažmožį ar smulkmeną, kurie tik pakliūdavo jai į rankas, atidėdavo į Mahroch kraitį, netgi kašmyrinį maldos kilimėlį, kurio kelis kartus Abdži Chanum buvo prašiusi sau, bet jai motina nedavė – atidėjo Mahroch.

Šias kelias dienas Abdži Chanum buvo tyli ir susimąsčiusi, primerktomis akimis sekė kiekvieną daiktą ir visus veiksmus. Dvi dienas ji apsimetinėjo kamuojama galvos skausmo ir mieganti lovoje, o motina jai vis priekaištavo:

– Tai kuri gi diena yra tinkama būti seserim, kai jos reikia, a? Žinau, kad pavydi, bet tavo pavydas niekuomet tau nepadės. Žmogaus bjaurumas ir grožis nuo manęs nepriklauso – tai Dievo valioje. Matei, kad norėjau tave ištekinti už kvailio Hasano, bet tu jam nepatikai. Dabar apsimetinėji serganti tik tam, kad nė piršto nereikėtų pakrutinti? Vaidini nuo ryto ligi vakaro! Kokia aš vargšė, kad turiu verti siūlą į adatą, nors mano akys jau silpnos!

Abdži Chanum, jau pritvinkusi pavydo, save – save – graužė ir iš po dygsniuotos antklodės atsakė:

– Gerai jau, gerai, jei jau kalbam apie mano gyvenimą... Ar manai, kad jis ištirpdytų mano ledinę širdį? Toks jaunikis, kokį man radai! Kaip šuo, lazda mušamas – kur spjausi, ten pataikysi – toks pats yra Abasas šiame mieste, o mane dar niekina. Gerai, kad visi žino, kas per paukštis yra Abasas – ar norėtum, kad pasakyčiau, jog Mahroch jau du mėnesius nėščia?! Mačiau, kaip augo jos pilvukas, bet tai nutylėjau. Man ji daugiau ne sesuo...

Motina pašoko iš vietos:

– Kad Dievas tave nebyle padarytų, o lavonprausys tavo kūną nutrintų. Tavo sielvartas pasiliks mano širdyje. Merga be gėdos – eik iš čia ir pradink – ar nori apjuodinti mano dukterį? Žinau, kad jie nėra iš laimingųjų. Tau tik mirti, nes su tokiu kūnu ir figūra tavęs nieks neima. O dabar iš sielvarto apkalbi čia savo seserį, ką? Argi pati nesakei, kad Dievas Korane paskelbęs, jog meluoti yra negerai, a? O Dieve, pasigailėk jos, kad ji nėra graži! Tu, prisidengusi malda, valandoms dingsti iš namų, greičiau jau apie tave – tave – žmonės šneka. Visi šitie tavo namazai ir pasninkavimai tėra prakeikto šėtono verti ir žmonėms akis dumia!

Štai šitokiais žodžiais jos viena su kita apsikeisdavo per tas kelias dienas. Net ir Mahroch nustebusi žiūrėjo į jų kivirčus ir nieko nesakė, kol atėjo sužadėtuvių vakaras. Susirinko visi kaimynai. Moterys, prieš tai atrodžiusios nešvarios, atėjo pasitepusios antakius basma, pasidažiusios veidus, pasidabinusios auksu siuvinėtomis skaromis, iš po jų – kirpčiukai, apsimovusios plačiomis kelnėmis. Tarp jų ir Hasano motušė – pradėjusi ploti, atrodė taip kvailai dėl jos veidą iškreipusios šypsenos. Rankomis ji mušė būgną ir ką turėjo galvoje, tą rėkavo:

– Ei, mylimieji, sveikinam! Tesuteikia jums Dievas laimės!

– Atėjom, vėl atėjom, iš jaunikio namų atėjom – visi kaip mėnuo, visi kaip karaliai ir visų akys spindi.

– Ei, mylimieji, sveikinam! Tesuteikia jums Dievas laimės!

– Atėjom, vėl atėjom, iš nuotakos namų atėjom – visi akli ir visi nusilpę, ir visų akys teka.

– Ei, mylimieji, sveikinam! Atėjom rojaus nimfos pasiimti. Tesuteikia jums Dievas laimės!

Moterys vis kartojo tą patį, vaikščiojo link baseinėlio kieme pirmyn ir atgal, iš naujo pripildydavo pilką padėklą, o ore buvo pasklidęs ghorme sabzi kvapas[11]. Kažkas išspyrė katę iš virtuvės, kažkas užsimanė šešiskart didesnio kiaušinio, keletas vaikučių susiėmę rankutėmis sėsdamiesi ir stodamiesi kartojo:

– Tas, kuris turi skruzdėlių, tegu atsisėda ir atsistoja!

Bronzinį virdulį, kurį buvo pasiskolinę, moterys pastatė ant ugnies ir atsitiktinai paskleidė žinią, kad panelė Mahroch irgi pasirodys su savo pamergėmis; taip pat padengė du stalus su džiovintais vaisiais ir saldumynais ir prie kiekvieno pristūmė po dvi kėdes. Mahroch tėvas vaikštinėjo susimąstęs, mat buvo per daug išleista, tačiau jos motina užsispyrė, kad lėlių teatras yra būtinas. Šiaip ar taip, visam šitam šurmuly nesigirdėjo nė vieno Abdži Chanum žodžio – antrą valandą popiet ji išėjo iš namų, niekas nežinojo kur, tik spėjo, kad ji tikriausiai išėjo melstis.

Uždegus žvakes, buvo pradėta švęsti ir visi pasišalino, išskyrus Hasano motušę, kuri sudėjo jaunikio ir nuotakos delnus ir paliko juos sėdėti susiglaudusius penkerių durų, kurios visos buvo uždarytos, kambaryje, o Abdži Chanum parėjo namo. Nedelsiant ji nuėjo į kambarį, besiribojantį su penkerių durų kambariu, kad galėtų nusirišti skarą. Įėjusi Abdži Chanum pamatė, kad penkerių durų kambario užuolaidos užtrauktos. Kadangi ji netvėrė smalsumu, praskleidė užuolaidos kampą ir pamatė stikle atspindžius: jos sesuo Mahroch, pasidažiusi, basma pasitepusi antakius, žvakių šviesoje atrodė gražiau nei kada nors šalia jaunikio, kuris buvo jaunas, atrodė lyg dvidešimtmetis, ir sėdėjo jie prie stalo su saldumynais. Jaunikis buvo apkabinęs Mahroch per juosmenį ir kažką kuždėjo jai į ausį, tarsi būtų pastebėję Abdži Chanum; gali būti, kad jos sesuo ją pažino, tačiau, norėdami įgelti, jie abu juokėsi ir bučiavosi. Iš kiemo sklido mušamo būgno garsas ir Hasano motušės balsas:

– Ei, mylimieji, sveikinam!

Abdži Chanum buvo sumišusi, jautė neapykantą ir pavydą, užtraukė užuolaidą, nuėjo prie nepaklotos lovos, kuri buvo prie sienos, atsisėdo ir net nenusigobusi savo juodos čadros sunėrė rankas po smakru, pažvelgė į grindis ir ėmė spoksoti į gėles bei piešinius ant kilimo. Juos suskaičiavo ir tarsi sugalvojo kažką naujo, bet jos dėmesį patraukė spalvų maišalynė.

Abdži Chanum nepastebėjo nė vieno, kuris užeidavo ir praeidavo, arba nepakeldavo galvos, kad pažiūrėtų, kas praėjo. Jos motina atėjo, atsistojo tarpduryje ir prakalbo:

– Kodėl nevalgai vakarienės? Kodėl stengiesi viską apkartinti, a? Ko čia sėdi? Nusigobk savo juodą čadrą, kodėl pranašauji bloga? Ateik pabučiuok seserį, ateik pažvelk pro langą – nuotaka ir jaunikis kartu kaip pilnas mėnulis – nejau nepavydi? Ateik pagaliau ir tu pasakyk ką nors – galiausiai visi ims klausinėti, kur jos sesuo. Aš nežinočiau, ką ir atsakyti.

Mergina tik pakėlė galvą ir atsakė:

– Aš jau pavakarieniavau.

Buvo vidurnaktis, visi miegojo ir sapnavo savo vestuves, ir matė gražius sapnus. Staiga, tarsi kažkas plaktų rankomis ir kojomis, namiškius pažadino ir privertė sunerimti garsas, tarytum kas būtų pliaukštelėjęs. Pirmiausia jie pagalvojo, kad katė ar vaikas bus įkritęs į baseinėlį, nepridengtomis galvomis ir basomis kojomis uždegė žibintus, išvaikščiojo kiekvieną kampą, pamatė, kad nenutiko nieko ypatingo, ir kai jau buvo beeiną atgal miegoti, Hasano motušė pastebėjo Abdži Chanum batą, numestą netoli baseinėlio. Pašvietė žibintu arčiau ir pamatė Abdži Chanum kūną, plūduriuojantį vandenyje. Susipynę juodi plaukai tarsi gyvatės buvo apraizgę jos kaklą, išblukę geltonai žali drabužiai – prilipę prie kūno, o veidas atspindėjo didingą šviesią mintį, tarytum ji būtų nukeliavusi į vietą, kur neegzistavo nei bjaurumas, nei grožis, nei vestuvės, nei gedulas, nei juokas, nei ašaros. Ji buvo rojuje!

Iš persų kalbos vertė Simona Šimkutė
Komentarus parengė Mindaugas Peleckis

---

[2] Moharamas ir safaras – pirmasis ir antrasis musulmonų kalendoriaus mėnesiai.
[3] Rouzechani – šventųjų garbinimas islame.
[4] Madžlesas – susirinkimas, vieta, kur sėdi žmonės.
[5] Tazijė – ikiislamiškasis persų teatro žanras, primenantis operą. Šiitiškajame Irane tai – ritualinis vaidinimas, jausmingas gedėjimas dėl imamo Ali ibn Ali Talibo, artimiausio pranašo Mahometo bendražygio, žento, po pranašo – svarbiausios šiitų religinės figūros.
[6] Minbaras – mečetėje esanti tribūna, iš kurios imamas sako pamokslą.
[7] Tasbihas – vėrinys iš karoliukų, musulmonų naudojamas maldai, katalikiškojo rožinio atitikmuo.
[8] Kerbela – vienas švenčiausių musulmonų šiitų miestų (po Mekos, Medinos ir Nadžafo), esantis dabartiniame Irake. 680 m. spalio 10 d. Kerbeloje per mūšį buvo nužudytas pranašo Mahometo anūkas Chuseinas ibn Ali. Kasmet dešimt dienų gedima dėl Kerbelos žudynių, gedėjimas baigiamas itin svarbia švente Ašūra.
[9] Tumanas – neoficialus Irane vartojamo piniginio vieneto pavadinimas, 10 rialų.
[10] Širbaha mokestis – pinigai, duodami nuotakos tėvams už tai, kad ją išaugino.
[11] Ghorme sabzi – iraniečių patiekalas, daržovių troškinys su mėsa, patiekiamas su virtais ryžiais.

2010 metų meno knygos

Pokalbis su sapnų karalystės atstovu

Vieną naktį susapnavau keistą sapną. Šiaip nesapnuoju ir sapnais netikiu, tačiau pamatytoji vizija privertė krūptelėti ir netgi intelektualiai (ne šiaip!) pasukti smegeninę.

Esmė ta, kad į mano sapną atėjo bibliotekininkas. Jis buvo ūsuotas ir mūvėjo megztas dryžuotas kelnes. Bibliotekininkas prisistatė („Ponas B.“, – tarė, paduodamas varliškai glebną dešinę). Dar pridūrė, kad atvyko kaip pasiuntinys (bibliotekininkas-pasiuntinys – įdomi jungtis!). „Mane delegavo sapnų karalius Morfėjas ir tos pačios valstybės veikėjas, opozicijos lyderis kunigaikštis Košmaras, – aiškino pašnekovas. – Jie, būdami ištroškę šios pusės pasaulio kultūros naujienų, įpareigojo tave iškvosti.“

Tolesnis pokalbis vyko sklandaus dialogo forma. Šiek tiek sutrumpintą (išmesdamas visus jaustukus, ištiktukus ir lyrinius nukrypimus) pateikiu gerbiamiems skaitytojams.

V. P.: Bet kodėl mane, paprastą Lietuvos Respublikos pilietį? Juk nesu kompetentingas šiuo klausimu. Kreipkitės į kultūros ministrą, kokio nors prestižinio laikraščio ar žurnalo redakciją, galų gale – į dailėtyrininką arba daug pasiekusį menininką profesionalą.

Ponas B.: Nieko panašaus, gerbiamasis, – sapnų karalystės gyventojams įdomi kiekvieno statistinio asmens nuomonė. Juk lankai teatro vaidinimus?

V. P.: Ne.

Ponas B.: Koncertus? Parodų atidarymus?

V. P.: Deja…

Ponas B.: Tai gal bent knygas skaitai?

V. P.: Mmmmm...

Ponas B.: Tai gal pavartai?

V. P.: Taip. Kartais ir su malonumu! Skaitau retai, bet paveiksliukus žiūrėti mėgstu. Šią savybę išsiugdžiau dar žalioje vaikystėje.

Ponas B.: Kada paskutinį kartą tai darei?

V. P.: Gėda sakyti, bet praeitais metais.

Ponas B.: Nieko gėdingo! Sapnų karalystėje mes tai darome dar rečiau. Gerai, jeigu kokį laikraštį akimis permetame, o šiaip grynai vaizdų kaleidoskopai ir tiek. (Lyg nujausdami mano valdovai ir pasiuntė pas tave.) Rėžk – ką vartei, kas patiko praeitais, 2010-aisiais, metais?

V. P.: Varčiau nedaug ir tai daugiausia meno knygas bei dailės albumus – ten bent paveiksliukų būna...

Ponas B.: Puiku – tie leidiniai juk atstovauja kultūrai. Parekomenduok, ką ir mes galėtume pavartyti savo sapnų karalystėje.

V. P.: Žinai, rekomenduočiau tikrai ypatingą dalyką. Nežinau, gal tai ir ne lietuviškos knygų leidybos sritis, nors parengė – maketavo, tekstus rašė – ir vietiniai autoriai. Tai būtų garbiojo mūsų platumose tapytojo Vilmanto Marcinkevičiaus autorinė knyga „The Limonas Period“. Priešistorė būtų tokia: būdamas jaunas ir perspektyvus Vilniaus dailės akademijos studentas, šis asmuo 1994 metų vasarą dirbo vienoje Anglijos fermoje. Kaip ir daugelis mūsų tautiečių. Tada ir dabar. Anksčiau ir visados. Nepalaimos valandą ir užplūdus juodam liūdesiui juodadarbis-studentas piešė knygelę, dedikuotą savo mylimajai. Na, žinai – juokingos istorijos, linksmi paveiksliukai. Nieko rimto, bet gražu.

Ponas B.: Tai kuo ypatinga ta knyga?

V. P.: Simpatiškas maketavimas (V. Marcinkevičiaus ir Ulos Šimulynaitės nuopelnas), koncentruotas įvadinis tekstas (Aistė Paulina Virbickaitė). O svarbiausia – autentiški piešiniai. Žinai, pone B., man nelabai patinka Limono (taip pravardžiuotas VDA) tapyba, tačiau piešiniai – labai. Gal todėl, kad tai neorientuota į pardavimą, gal todėl, kad tai daryta gana ekstremalioje situacijoje (ech, tie menininkai – visko jie bijo ir dėl visko jaudinasi). Tikra ir stipru. Dar pasakysiu, kad knygelę išleido NB galerija (yra tokia Danijoje – beje, danai perka visokio plauko paveiksliukus, todėl mūsų tautiečiai tegul pamąsto, užuot iki šiol agurkus kur nors skynę), išleista ji angliškai, todėl orientuota į platesnę vartytojų auditoriją.

Ponas B.: O ką pasiūlytum vietiniams?

V. P.: Šiaip siūlyčiau du dalykus. Bet nebūtinai mūsiškiams knygų sklaidytojams. Manau, kad dėl savo informacijos jie verti globalesnio konteksto. Prie šių abiejų leidinių ranką prikišau ir aš, juos rengiant ne kartą man sapnavosi tekstai ir paveiksliukai.

Ponas B.: Tai sakyk greičiau – ką turi omenyje?

V. P.: Pirmas dalykas būtų tas, kurį ir dieną, ir naktį mačiau sapnuose. Tai Nacionalinio muziejaus išleistas architekto Arūno Eduardo Paslaičio piešinių albumas. Nuo aštuntojo dešimtmečio pradžios šis žmogus važinėja po Lietuvą, po buvusią Didžiąją Kunigaikštystę ir piešia jos dvarus. Žodžiu, tai enciklopedinė knyga. Lietuvos dvarų talmudas. Senosios architektūros kompendiumas. Architektūros tyrinėtojai, taip pat archeologai patvirtintų, kad kartais piešinys yra kur kas informatyvesnis nei tą objektą užfiksavusi nuotrauka. Tad šis leidinys turi mokslinę, dokumentinę vertę. Ypač turint omenyje tai, kad ne vienas dvaras neišliko iki mūsų dienų. Griūva ir griaunami net dabar. Galiu prisiminti paties A. E. Paslaičio papasakotą epizodą apie Lyglaukių (gudiškai – *Rovnoje Pole*) dvarą Baltarusijoje. Piešė su draugu jį sovietmečiu. Ne jį, jo griuvėsius. Prisistatė vietinio kolūkio pirmininkas su milicininkais ir lietuvius piešėjus išgrūdo. Šie, nebūdami kvaili, apsuko ratą ir grįžo baigti pradėto darbo. Tačiau vietoj buvusio dvaro pamatė lygų lauką tiesiogine šio žodžio prasme – kolūkio buldozeriai jį sulygino su žeme. Taip pat galiu pasididžiuoti, kad esu matęs piešiantį A. E. Paslaitį. Patikėk – tai labai įspūdinga. Tai buvo Vakarų Ukrainoje, Serednės vietovėje. Vieni mūsų bendražygiai apgulė tenykštį vyno fabriką ir pirko pigesnį saldų guculišką vyną, o mudu su Arūnu bėgome ieškoti apleistos tamplierių tvirtovės (taip, jie buvo nusigavę net iki ten). Brovėmės per pelkes ir krūmynus, pliaupiant lietui šokinėjome per balas ir kažkokius kanalus. Staiga pamatėme pilį ir šalia jos besiganančią arklių (pasirodė, kad laukinių) kaimenę. Arūnas išsitraukė piešimo priemones ir nors turėjome mažai laiko (tol, kol visi kolegos pasipildys vyno atsargas), be to, mus aistringai puolė uodai (kaip kokios karingų tamplierių reinkarnacijos), architektas šaltakraujiškai ir tiksliai (nepaisydamas jokių sunkumų nei pavojų) eskizavo architektūrinį objektą. Buvo įspūdinga... Tad štai, knyga įdomi, vertinga – yra ir rašytinės informacijos, ir daug piešinių. Kurie, reikia pabrėžti, nėra vien dokumentiniai brėžiniai. Tai romantinės architekto vizijos, nuotaikos peizažai, tęsiantys geriausias šios žanro tradicijas (plg. Piranesi, Friedrichą, Ordą). Ši knyga yra ir neblogas jos dailininko Arūno Prelgausko kūrinys – solidi, santūri, klasicistinė. Man imponuoja ir tai, kad nėra to nepagarbaus masinio reprodukcijų komponavimo per visą atvarą – kai verčiant knygą vaizdas būna perlenkiamas. Tai nereta knygos meno liga, rodanti dizainerių atsainumą ir neprofesionalų darbą.

Ponas B.: Gerai. Gal ir įdomu, nors, kaip suprantu, dėl storio šios knygos negalėčiau nusigabenti į savąją sapnų karalystę. Tiesiog per sunku. O koks antrasis leidinys?

V. P.: Antras dalykėlis visai plonas. Tai parodos katalogas. 2010 metų liepos 16-ąją (kokia atmintina, beveik sutampanti jubiliejinė data) Klaipėdos kultūrų komunikacijų centro Parodų rūmuose buvo pristatytas Lietuvos ir Lenkijos projektas „Šiuolaikinė tapyba. Postevoliucija“ (lenkų kuratorius – Leszekas Czajka, lietuvių – Ignas Kazakevičius ir jūsų nuolankus tarnas). Ilgai čia nepostringausiu, tačiau pasakysiu, kad bent jau lietuviškos kolekcijos atveju (kiek lenkų ir lietuvių dalys derėjo tarpusavyje – kitas klausimas) analizuotos dabartinės tautinės tapybos tendencijos, iš kurių vieną I. Kazakevičius apibrėžė „postevoliucijos“ (pripažinkime – gana komplikuotu) terminu. Esmė ta, kad, pasak kuratorių, „dabartinio tapybos evoliucijos medžio šakos tarsi auga iš XX a. paskutiniajame dešimtmetyje nupjauto kamieno ir nė viena nedominuoja. Tokią situaciją galime vadinti postevoliucija.“ Tai va, tokia buvo idėja, kurią bandyta realizuoti parodos ir katalogo pavidalais. Katalogas kaip katalogas – margas ir labai įvairus, daug paveikslėlių, su tapybos dryžius imituojančiu ryškiu viršeliu. Man pačiam patiko žiūrėti, kaip darbus reprodukcijoms fotografuoja Vidmantas Ilčiukas – šios srities specialistas (tad spalviniai nukrypimai yra spaustuvininkų sąmokslo reikalas). Manau, kad šio sumanymo reikšmė – konstatuojamas charakteris. Vertė ta, kad keli dailėtyrininkai bando sudėlioti tam tikrus taškus, padaryti apibendrinimus. Tai tiesiog vadovėlinis (nors ir neaprobuotas, cha) dalykas. Galų gale, netgi tai, kad yra publikuojami menininkų darbai, juos galima pamatyti kažkokiame kontekste (šiuo atveju – su Lietuvos dailei visada įtaką dariusiais lenkų variantais) – jau yra didelis dalykas. Tai tiesiog dokumentas. Beje, telieka apgailestauti, kad neišėjo XIV Vilniaus tapybos trienalės katalogas. Matyt, kuratoriai prarado kvapą...

Ponas B.: Kiek žinau (o mano kompetencijos ribos yra miglotos – juk gyvenu ir dirbu sapnuose), minėtoji Vilniaus tapybos trienalė vyko pagrindiniame lietuviško šiuolaikinio meno bastione, kurį daugelis sutrumpintai vadina ŠMC. Gal jie išleidžia kokių nors įdomesnių, pavartyti tinkamų knygelių?

V. P.: Taip, taip, žinoma. Išskirčiau vieną dalyką. Tai 2010-ųjų antrąjį pusmetį veikusios apžvalginės parodos „Lietuvos dailė 2000–2010: dešimt metų“ katalogas. Pradžioje apie patį renginį. Man, atsitiktinai nuėjusiam į tą parodą, įtarimų sukėlė keletas dalykų. Pirma – tai pretenzingas noras apžvelgti visą dešimtmetį. Antra – į tai dėmesį atkreipė ir kiti dailės kritikai – viena institucija ir jos žmonės šimtu procentų yra įsitikinę, kad pristato patį patį. Kokybiškiausią, aktualiausią, įdomiausią. Dėl šių dalykų gal ir galima sutikti, bet tik su didelėmis išlygomis. Po ŠMC vėliava kaip grybų po lietaus iš tikrųjų pridygo įdomių menininkų. Kad ir Arūnas Gudaitis ar Žilvinas Landzbergas. Bet ar tai yra visa Lietuvos dailė – kitas klausimas. Apskritai, kuo darausi senesnis, tuo labiau susimąstau, kas gali atstovauti Lietuvos menui. Arba formuluojant truputėlį kitaip – pavyzdžiui, ar aš drįsčiau atstovauti lietuvių dailėtyrai? Žinoma, ne. Pirma, tai yra pretenzinga. Antra, netikslu. Štai kad ir „dailės“ sąvoka. Galbūt ji tiktų LDS (kas žino – išsišifruos) rengiamoms parodoms? O ŠMC geriau pasilikti „meną“? Nes juk kas yra dailu, o kas meniška? Dėl to minėtojo netikslumo – pavyzdžiui, man, gana konservatyvių pažiūrų veikėjui, toje dešimtmečio parodoje norėjosi matyti bent šiek tiek tapybos. Deja, jai teatstovavo Patricija Jurkšaitytė. Tad regėtųsi, o ir „Lietuvos dailės“ kuratorių akyse taip užrašyta – šio laikotarpio Lietuvos dailėje tapyba tiesiog nefunkcionavo. Kitas dalykas – pati paroda. Būsiu atviras: ekspozicija man regėjosi nuobodoka. Daug medžiagos, bet didžioji dalis sudarė popieriukų įspūdį. Stendai, stendeliai, užrašėliai. Šiuo punktu katalogas pasirodė pats turiningiausias ir įdomiausias (sudarytojų Linaros Dovydaitytės, Renatos Dubinskaitės, Astos Vaičiulytės ir dizaino grupės „Alfa60“ nuopelnas). Patogus vadovėlinis formatas. Patogus, nes jį tikrai beveik galima įsikišti į erdvesnę kišenę ir jame daug vertingos informacijos. Nuo atskirų autorių ir jų darbų pristatymo iki apibendrinančių tekstų (kad ir Simono Reeso ar Erikos Grigoravičienės). Jie ir turiningi, ir kritiški, ir net provokuojantys – o ko daugiau reikia? Galbūt leidinyje prisikabinčiau prie nedidelio iliustracijų formato ir migloto jų vaizdo. Bet galų gale suprantu, kad jau vien formatas apriboja ir visko išspausti neįmanoma. Net iš Lietuvos dailės dešimtmečio.

Ponas B.: Gerai, gerai. Matau, kad tu čia labai piktas. Turbūt išsiritęs iš tų piliečių, kuriems visokios organizacijos ir institucijos kelia nelabai gerus jausmus. Tad štai gal toje jūsų pilietiškoje Lietuvos visuomenėje yra ir kokių nors privačių iniciatyvų ir net ne bet kokių, o susijusių su menais?

V. P.: Žinoma, yra. Vienas įdomiausių tokio plauko reiškinių, manau, – tekstilininkių grupuotė „Baltos kandys“. „Kandys“ (šešetas jaunų tekstilininkių ir jų buvusi dėstytoja ir kolegė Eglė Gonda Bogdanienė) yra veltinio entuziastės. Šiais metais jau ketvirtą kartą jos surengė veltinio simpoziumą. Renginys vyko Alantoje (Molėtų rajone), simpoziumas buvo skirtas ekologijai. Natūralu, kad naudota natūrali lietuviškų avių vilna, natūralios spalvos etc. Ir ekologijos temos – žemė, oras ir vanduo. Ir panašiai. Manau, esminis dalykas – pats procesas (kaip ir visuose pleneruose bei simpoziumuose). Pats praeitais metais pabandžiau velti. Nustebau, kad iš pradžių tai yra šiek tiek gluminantis procesas (atrodo, kad labai sunku, daug karšto vandens, daug muilo ir fizinės jėgos), bet vėliau jis įtraukia ir bent jau nervus gerokai nuramina. „Baltos kandys“ galbūt vėlimo amatą galėtų propaguoti dar labiau – jeigu visi mūsų tautiečiai užsiiminėtų šlapiuoju arba kaišytiniu vėlimu, jie būtų ramesni ir ne tokie agresyvūs... Tad štai, veltinio propagandai yra skirtas ir keturis simpoziumus apibendrinantis katalogas. „Baltos kandys“ pasižymi originalia leidybos veikla (merginos yra išleidusios kelis savo veiklos dokumentus). Tai tikri meno kūriniai, menininkų knygos. Ne išimtis ir aptariamas leidinys (dizaineris Marius Žalneravičius). Galbūt jis nėra patogus vartyti, bet žiūrėti – taip. Tiesiog glosto akį. Pabandysiu trumpai nupasakoti esmę. Viršelyje parašyta: N°1, N°2, N°3, N°4. Tai kiekvienam kvadrienaliniam įvykiui skirtas numeris. Toliau puslapiai išpjaustant padalinti į keturias dalis (su dalyvių sąrašais, trumpais aptarimais – puikus Lijanos Šatavičiūtės tekstas). Gale – reprodukcijos. Vartydamas pastebėjau, kad man labiausiai patiko Mari Ounap (Estija) mergaitė, Kasparo Lielgalvio (Latvija) berniukas su „Nike“ palaidine ir optinės Lauros Pavilonytės (iš „Baltų kandžių“) linijos. Nors ką aš kalbu – patiko viskas. Nes veltinis toks dalykas, kad jis mielas ir švelnus. Ir gydantis. Ir nervus raminantis.

Ponas B.: Žavu, džiaugiuosi. Po vėlimo turbūt joks kunigaikštis Košmaras į tavo, fiziškai padirbėjusio, galvelę jokių minčių neįkrautų ir pats neįlįstų... Apie procesus ir reiškinius supratau. Galbūt ir sapnuose velsime veltinį (tik vandens mums ten trūksta, nebent sapnuodamas kas lovoje pameškerioti sumano) ir apie Lietuvos dailę padiskutuosime... O gal yra kokių monografijų, dailės albumų, skirtų kokiems nors dailininkams? Žodžiu, ne tik procesinių dalykų. Nes mums įdomu sužinoti, kas dabar Lietuvos dailėje yra Nr. 1, apie ką galima diskutuoti, dėl ko ginčytis ir šiaip mąstyti (kartais sapnuose mes turime tam laiko).

V. P.: Na, tokių, kuriuos rodytų per televizorių (bet ką ten apskritai žmogiško rodo?), nepaminėčiau, nes dailininkai apskritai yra visuomenės autsaideriai, tačiau kelias knygas paminėti drįsčiau. Tai trys mano korifėjai – Antanas Martinaitis, Kampas (Rimvidas Jankauskas) ir Gintaras Palemonas Janonis. Trys lietuviško ekspresionizmo šventieji. Trys spalvų virtuozai ir jausmų (bei intelekto) meistrai. Visų jų trijų tapyba yra tikra tapyba. Tokia, kokios pasiilgstu dabartinėje pastebimai sulėkštėjusioje ir bet kokias jėgas praradusioje jaunųjų kūryboje. Tokia, kurioje egzistuoja ir

Švęsti skaitymą

Gendrutis Morkūnas. ***Švęsti kosmose ir tvarte.*** Eseistika ir bičiulių bei bendražygių atsiminimai. Sudarytojas Andrius Navickas. V.: Bernardinai.lt, 2010. 375 p.

Didelėmis raidėmis vaikų rašytojui ir eseistui Gendručiui Morkūnui priskiriama šios knygos autorystė nevisiškai atitinka tikrovę. Pirma, todėl, kad knyga sudaryta ir išleista jau po autoriaus mirties. Antra, čia publikuojami ir G. Morkūno šeimos, draugų bei bendradarbių atsiminimai. Taigi šį 375 puslapių darbą labiau norisi vadinti „knyga apie Gendrutį Morkūną“.

Didžiąją knygos dalį sudaro G. Morkūno esė, publikuotos „Šiaurės Atėnuose“, portale „Bernardinai.lt“... Tačiau kai kurios iš šių esė yra tik autoriaus prozos vaikams užuomazgos, apsakymų ir apysakų eskizai (ypač esė, parašytos 2004–2005 metais: „Paslaptis“, „Apie vėjo kvapą ir kregždžių autobusą“), o ne publicistinių ar meninių esė pavyzdžiai. Mat daugumoje esė mezgamas siužetas, pristatomas personažas, išlaikomas pasakojimo ritmas. Literatūros kritikai G. Morkūną – vaikų literatūros kūrėją – labiausiai vertina už pasakotojo talentą. Pasakojimas yra ir jo eseistikos pagrindas: buitinis įvykis, žinutė, išgirsta per televiziją, interneto komentaras, visuomenės aktualija virsta trumpa istorija. Iš kasdienybės realijų iškeldamas bendražmogišką problemą autorius pirmiausia pristato jos hiperbolizuotą, ironišką paveikslą, o paskui siūlo sprendimą – dažnai paradoksaliai paprastą, bet vaikiškai išmintingą.

Antrą knygos dalį sudaro šeimos, draugų ir bendradarbių prisiminimai apie G. Morkūną. Tačiau dauguma šių tekstų labiau primena epitafines kalbas nei prisiminimus apie asmenybę. Taigi grįžtu prie vertesnės šios knygos dalies – G. Morkūno esė.

Pirmasis knygos tekstas pavadintas „Mūsų tikrasis gyvenimas susideda iš tylėjimų. Gendrutis Morkūnas pasakoja apie save“. Tokia trumpa autobiografija tarsi patvirtintų knygos viršelyje nurodomą autorystę, tačiau pasirodo, kad tai visai ne G. Morkūno tekstas, o tik „pagal Kęstučio Urbos ir Elvyros Kučinskaitės interviu su G. Morkūnu, kurie buvo skelbti žurnale „Rubinaitis“ ir interneto dienraštyje „Bernardinai.lt“ (p. 39), parengtas rašinys...

Šiaip ar taip, šis pirmasis knygos tekstas svarbus teminiu požiūriu, nes jame pristatoma beveik visos kitų esė problemos ir kalbėjimo apie jas būdas. Interviu nuotrupose autorius kalba apie jį supantį pasaulį, savo atradimus ir žmones – tarsi kurdamas kokią „kasdienybės filosofiją“. Per asmeninę patirtį pažįstamas stebuklingas „pasaulis, kuriame žmogaus protas ir kūryba jaučiasi kaip namie, ir kiekvienas dėl to ten yra laimingas“ (p. 25). Čia svarbiausi du dalykai – šnekėjimas ir tylėjimas: „Mūsų tikrasis gyvenimas susideda iš tylėjimų. Jeigu ką nors sugadini kalbėdamas, gali pataisyti tylėdamas“ (p. 31).

G. Morkūnui svarbu klausti, tiksliau, sulaukti klausimo. Jo kalbėjimas nėra vien tik teoriniai pamąstymai, juo siekiama išjudinti skaitytojų dialogą: „Būdavo nuostabu, kai kone akimirksniu sulaukdavau atpildo – klausimo „o kodėl?“, „o kas tai?“ arba „o kam to reikia?“ (p. 38) Eseistikos kalbėtojas nuolat klausia. Tokių pat klausimų tikimasi ir iš skaitytojų. Autorius smarkiai kritikuoja iškreiptus žmonių santykius, abejingumą ir nepagarbą. Pagrindinė vertybė visuomenėje, anot G. Morkūno, yra žmonių (nesvarbu, didelių ar mažų) dėmesys vienų kitiems. Ypač išsamiai analizuojami vaikų ir suaugusiųjų santykiai, jų (ne)gebėjimas klausytis. Piktindamasis suaugusiųjų nepagarba vaikams, autorius prisiima dalį atsakomybės.

Kitas eseistui svarbus dalykas yra stebėjimasis mus supančiu pasauliu. Tai nurodo ir šio autoriaus publicistikai būdingas tiesiogines sąsajas su vaiko sąmone, vaiko žvilgsniu į pasaulį ir žymi ironišką požiūrį į suaugusiųjų pasaulį, visuomenės aparatą, dažnai veikiantį absurdiškai ir nelogiškai. Tai G. Morkūno savitai ir įvairiais lygmenimis naudojama naivioji ironija: „Vargšai aktoriai, priversti vaidinti ligonius... Ar ne paprasčiau būtų kokioje nors ligoninėje nufilmuoti viską natūroje?“ (p. 82)

Taip pat šiai eseistikai būdinga nonsenso stilistika ir filosofija, kuri ypač ryški ir išplėtota rašytojo prozoje vaikams. Tiek pasakodamas istorijas, tiek analizuodamas visuomenines problemas, G. Morkūnas jungia netikėčiausius kontekstus ir juos subuitina: „Išrasta Italijoje, Valentino diena ir skirta šiltųjų kraštų gyventojams. Kraštų, kur pavasaris prasideda vasarį. Kur jis kasmet būna tikslus ir kasmet būna toks pat. Kur tą dieną besibučiuodamas nebijai, jog sušalusiu snargliu gali subraižyti odą“ (p. 78).

Ramūnas Čičelis savo recenzijoje „Į vaikystės šventę“ bando rasti G. Morkūno vietą lietuvių literatūros kontekste: „[...] kai kurie Vakarų Europos literatūros kritikai, sprendžiant iš jų straipsnių periodikoje, G. Morkūno kritiką turbūt priskirtų neohumanizmo krypčiai. Į šią „lentynėlę“ lietuvių literatūroje knygą „Švęsti kosmose ir tvarte“ galėtume dėti nebent šalia Vandos Juknaitės kūrybos. Abiem kūrėjams būdingas retas jautrumas ir gebėjimas suprasti paprastus, tačiau sunkiai suaugusiesiems suvokiamus dalykus. Tai – vertybinio jautrumo knygos, atveriančios ne vieną paradoksą.“ Sutinku. Tačiau stilistiškai G. Morkūno eseistiką gretinčiau ir su Juozo Erlicko proza. Abiejų autorių tekstuose tiesa atskleidžiama per visuomenės ir buities paradoksus, abu žaidžia šiuolaikine viešąja kalba ir kasdienėmis realijomis. Iš G. Morkūno: „Dar senelei esant gyvai, kažkokie keisti mąstymo šarnyrai Edgaro galvoje žodžius „moteris“ ir „paslaptis“ sujungė neatskiriamai. Taip, kaip sujungiami žodžiai „laba“ ir „diena“ (p. 43); iš J. Erlicko „Bajorų“: „Kai slinko ledynai, tai žmonėms nereikėjo transporto. Jie tiesiog sėsdavo ant ledo ir nuslinkdavo, kur reikia. Gyvenimo tempas buvo lėtesnis, bet gyventojai – gudresni: žinojo, kad nėr ko skubėt. Juk dabar net sukaitę lakstom. O bendraujam – šalčiau nei ledynmety.“ Abiem nesvetimas juodasis humoras. Iš G. Morkūno: „Gal ir geriau, kai visi mus žino kaip prostitučių eksportuotojus. Juk, kad ir ką sakytum, kai kurios iš jų visai gražios. Tikrai gražesnės už didžkukulius“ (p. 291).

Tačiau savo eseistikoje G. Morkūnas dažniau iškelia aukštesnę, egzistencinę idėją, vertybę. Viena ir bene pati didžiausia pristatoma vienos esė (ir visos knygos) pavadinime – „Švęsti kosmose ir tvarte“. Čia, ko gero, slypi ir visos G. Morkūno kūrybos idėja: žmogaus kasdienybė yra didžiausias šventumas, kurį turime švęsti.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad nors „Švęsti kosmose ir tvarte“ yra ne visai G. Morkūno autorinė knyga, vis dėlto pats knygos sumanymas neblogas. Jau vien todėl, kad lietuvių literatūros kontekste G. Morkūnas pristatomas ir kaip eseistas – suaugusiųjų rašytojas. Tačiau, manau, pats autorius visada pirmiausia rašė vaikams ir dėl vaikų. Todėl, kad „vaikai kvepia vėju“. O labiausiai todėl, kad tik „skaitantys vaikai išgelbės pasaulį“.

Paauglio teisė rinktis

Akvilina Cicėnaitė. ***Mano tėtis ir kiti nesusipratimai.*** Romanas. V.: Alma littera, 2010. 176 p.

Antrojoje knygoje „Mano tėtis ir kiti nesusipratimai“, kuri yra pirmosios „Viskas apie mano šeimą“ („Alma littera“, 2009) tęsinys, Akvilina Cicėnaitė tęsia paauglės Monikos šeimos istoriją, tiesa, labiau primenančią pigią muilo operą nei romaną paauglėms. Beje, ir nurodomas – romano – žanras kelia daug abejonių tiek dėl apimties, tiek dėl siužeto (ne)sudėtingumo.

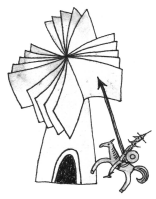

Tačiau niekas neužginčys: autorė pasirinko aktualias temas – paauglės ir išsiskyrusių tėvų santykiai, pirmoji mokyklos meilė... O ir pasakojimas pačios Monikos lūpomis jaunosioms skaitytojoms itin patrauklus. Visai kitas klausimas: kaip ir ar visiškai autorė išnaudoja pasirinktą temą ir pasakojimo būdą?

Lengviau apie šią A. Cicėnaitės knygą kalbėti lyginant su pirmąja. Pirmosios knygos siužeto variklis yra Monikos pažintis su niekada nematyta vyresniąja seserimi (paauglei ji tampa autoritetu) ir tėvo paieškos. Autorė bando atskleisti paauglės psichologiją (autoriteto ilgesys ir vienišumo jausmas, nepasitikėjimas savimi, komplikuoti santykiai su tėvais...), tačiau kažkodėl pasitenkina paauglės mąstymo stereotipais. Todėl ir Monikos charakteris neindividualizuotas, blankus. Tiesa, antrosios knygos skyriai dažnai užbaigiami šiokiais tokiais vidiniais Monikos pamąstymais, primenančiais dienoraščių įrašus, kurie ją daro panašesnę į pagrindinę knygos veikėją, ne vien į statistinę paauglę. O ir antrosios knygos intriga – kelionė į egzotišką šalį, labiausiai nutolusią nuo mūsų („Jei bestum virbalu per visą Žemės rutulį, jo galas išlįstų Naujojoje Zelandijoje“, p. 35), susitikti su niekada nematytu tėvu – mezgama daug patraukliau ir įdomiau.

Vienas didžiausių abiejų knygų pranašumų yra senelės paveikslas. Buvusi balerina, įsikūnijusi šeimos išmintis ir geriausia Monikos patarėja – pirmojoje knygoje senelės charakteris ir paveikslas yra labiausiai užbaigtas ir ryškiausias. Antrojoje knygoje autorė lyg ir mėgina šį paveikslą plėtoti, tačiau, bandydama ironizuoti, nukrypsta į nuvalkiotą komizmą: „Senelė tuo tarpu aikčiojo dėl menkiausios smulkmenos ir kaip mažas vaikas tampė mane už rankovės“ (p. 80).

Originaliai atrodo A. Cicėnaitės sumanytas katės Hildos vaidmuo – jos balsas lyg ir atlieka Monikos vidinio balso funkciją: „Naktį visos katės pilkos, o ryte viskas atrodo daug šviesiau“, – guodžiamai sumurkė ji“ (p. 31); „Gal jis net padėtų pamiršti tau Matą? Kaip manai?“ – klastingai murktelėjo Hilda“ (p. 138). Tačiau apskritai autorė neišnaudoja šios įdomios idėjos ir apsiriboja tik atskirais Hildai priskiriamais sakiniais ar replikomis.

Atskirai vertėtų aptarti ir apysakų (vis dėlto – apysakų, o ne romanų) kalbą. Visi A. Cicėnaitės veikėjai kalba šiuolaikine buitine šnekamąja kalba, kuri skaitytojoms lyg ir turėtų priminti kasdienę jų pačių šneką. Tačiau bandant įpinti į veikėjų kalbą žargono žodžių sakinys atrodo dirbtinis: „Tai gal rytoj einam į čiuožyklą? Galim pakviesti ir Karoliną. Ji tikrai *faina*“ (p. 27). Galbūt todėl, kad autorė vartoja tik atskirus žodžius, nesistengia suformuoti natūralaus paauglių kalbos srauto. Nors apskritai apysakų dialogai pakankamai sklandūs, šmaikštūs. Beje, perskaičiusi abi knygas galutinai įsitikinau: autorė iš kailio neriasi stengdamasi parašyti linksmą, komišką istoriją. Atskiri epizodai (kelionė su senele lėktuvu, vaikystės prisiminimai iš mamos draugės kolektyvinio sodo...) iš tikrųjų išspaudžia šypsnį. Tačiau jei jau istorijos pasakotoja yra pati keturiolikmetė Monika, kartais atrodo keista, kad ji į savo gyvenimą ir jo tikrai ne pačias lengviausias problemas žiūri taip ironiškai. Kita vertus, tai būtų galima pateisinti tuo, kad Monika pasakoja savo praeities istoriją ir iš laiko perspektyvos viską mato kritiškiau.

Teko skaityti du visiškai skirtingus atsiliepimus apie šios autorės knygas: vieną – saldžiai mielą, kitą – negailestingai „nurašantį“ ne tik kūrinį, bet ir pačią autorę. Aš vis dėlto laikausi vidurio. Nemanau, kad knyga „Viskas apie mano šeimą“ buvo verta patekti į 2009-aisiais išleistų geriausių knygų paaugliams ketvertuką. Tačiau taip pat nemanau, kad tokių knygų nereikia. Paauglys irgi turi teisę rinktis.

AGNĖ KAZLAUSKAITĖ

---

dažai, ir potėpis. Tokia, kuri nupurto ir praplėšia akis – taip, kad pasaulį matai kur kas ryškiau. Tiesiog kaip po gero narkotiko (bet kam narkotikai, jeigu yra gera tapyba?). Šie trys autoriai atstovauja tam, kas geriausia lietuvių tapyboje, – tai spalva, gestas ir ryšys su mitologiniu dievų bei herojų pasauliu. Ir kiekvienas tai supranta ir įkūnija skirtingu dažų tepimo pobūdžiu. A. Martinaitis tapo spuogais, Kampas – šuorais, G. P. Janonis – kaligrafiniais šuorais. Visų trijų autorių albumus išleido trys skirtingos (ir solidžios) organizacijos: „Lietuvos aido“ galerija (A. Martinaitį), Vilniaus aukcionas (Kampą), Lietuvos dailininkų sąjunga (G. P. Janonį). Be abejo, visiems trims leidiniams galima pažerti ir saujelę pastabų. Simptomiška, bet visų trijų atveju turiu priekaištų dėl poligrafijos kokybės (o tokiai tapybai ji buvo būtinų būtiniausia), maketavimo (visi tie skėlimai, kažkoks neargumentuotas fragmentavimas), net darbų atrankos. Štai A. Martinaičio atveju man nepatiko, kad pradžioje, lyg akcentuojant, pridėta akvarelių (juk ne dėl jų vertinamas šis autorius), tada eina piešiniai (bet irgi dėl jų atrankos būčiau gerokai padiskutavęs), pasigedau daugiau vėlyvųjų darbų. Manau, jie atstovauja stipriajai A. Martinaičio tapybai. Tad akcentai galėjo būti sudėlioti ryškiau. Panašiai ir su G. P. Janoniu. Regėjosi, kad serijai „Šiuolaikiniai lietuvių dailininkai“ (prisiminkime Lietuvos dailę Šiuolaikinio meno centre – toje parodoje G. P. Janonio, be abejo, nebuvo) priklausanti knygelė pamiršo savo funkciją kalbėti vaizdais ir buvo perfaršiuota tekstais. Taip, G. P. Janonis yra vienas iš intelektualiausių lietuvių tapytojų. Bet apie tai kalba jo darbai, o ne žodžiai. Kampo albumą varčiau alpdamas iš begalinės laimės ir meilės, tačiau pats apipavidalinimas priminė žurnalą ponams ir ponioms (tai yra tiems, kurie šiuo dailininku ir jo visa tapybine jausmų drama kažin ar domisi – nebent tai kainuotų diiiiiidelius pinigus). O dar kaina – pritarčiau kolegei Monikai, kad knygų kainos yra chuliganiškos… Šiaip ar taip, visi trys leidiniai yra svarbūs (nors ir su didokais riktais), jie užfiksavę tai, ko anksčiau nėra buvę. O bendrajam pažinimui ir išsilavinimui tai labai svarbus dalykas. Be to, čia ne tik intelekto koeficiento kėlimo reikalas, vartant tokias knygas galima ir pakontempliuoti, ir padūsauti – būtent tai sukelia visų trijų sėkmingai eksploatuojamas mitologinis ekspresionizmas.

Ponas B.: Labai jau čia egzaltuotai pakalbėjai.

V. P.: Nieko negaliu padaryti: koks poveikis, toks ir atoveikis. Čia vartytinų (nebūtinai skaitytinų) dailės knygų ir meno albumų apžvalgą gal ir baigčiau. Toliau, taip sakant, neprisimenu, bet ko neprisimenu, dėl to gailiuosi.

Ponas B.: Žinai, gal tikrai užteks. Susidarė nemaža krūvelė ir dabar svarstau, kaip jas pernešti į sapnų karalystę.

V. P.: Nereikia nieko nešti – knygų vartymo esmė ta, kad pavartai, pasižiūri ir įsimeni. O atmintis, ta kaprizingoji mergelė šilko švelnumo plaukais, išsaugos viską, ko reikia.

Ponas B.: Tai jau tikrai. Lekiu referuoti savo viršininkams. Palinkėsiu tau gerų sapnų ir malonaus vartymo. Ypač kad pastarasis ir paskatintų gražius, spalvotus sapnus…

Parengė Vidas Poškus

Kelionė namo

Atkelta iš p. 1

II

Pusbrolis Jozefas, įsispraudęs į ankštą smėlio spalvos kostiumą, mandagiai klausėsi. Jeigu atsimeni, mano amžinatilsį motina, – stovėdamas tarpduryje savo pusbroliui pasakojo Robertas, – buvo gydytoja iš pašaukimo. Ji kartodavo tėvui, kol tas buvo gyvas, o paskui ir man, kad yra trys efektyvūs gydymo būdai. Būdas A – geri dvigubą aspirino dozę ir guliesi į lovą, lauki, kuo baigsis. Jei blogai, veža į ligoninę. Yra ir būdas B: nieko nedarai ir jeigu po paros nepraėjo, veža tiesiai į ligoninę, kur vėl nežinia kuo baigsis. O norint išvengti A ir B, reikia įdėmiai klausytis, ką tau sako tavo K. O kas yra tas K, – atsargiai paklausė pusbrolis Jozefas. Jis buvo keleriais metais jaunesnis už nutukusio medžiotojo išvaizdos Robertą, kažkuo panašus į kiškį, visa galva mažesnis ir kartkartėmis nervingai braukdavo pleiskanas nuo savo siaurų pečių. Jozefas nenorėjo pasirodyti neišmanėlis. Gal Kultūra, – tyliai pasakė ir čia pat smarkiai paraudo. K yra Kūnas, – patenkintas išdrožė Robertas ir paplojo sutrikusiam Jozefui per petį.

Aš klausausi savo K ženklų, – pasakė Robertas, toliau įdėmiai žiūrėdamas į nerimaujančias pusbrolio akis. Žinoma, jeigu Robertas būtų garsiai paklausęs, pavyzdžiui, ar išbandei, Juzi, savaitgalį naujausius prezervatyvus su spygliais, pastarasis, be abejonės, būtų radęs kokį nors mandagų ir aštrius kampus gludinantį sakinį apie visai ką kita. Bet Robertas toliau gręžė akimis Jozefą. Kiek duosi man metų, Juzi, – išbėrė ir išpūsdamas krūtinę įtraukė pilvą. Išleido šnypščiantį trumpą garsą pro suspaustas lūpas, net gyslos pasimatė smilkiniuose, žandai išsipūtė. Daugiausiai keturiasdešimt, – įdėmiai pasižiūrėjęs, pasakė Jozefas, nors puikiai žinojo, kad taip nėra. Robertas primerkė abi akis, lyg būtų kilęs iš mongolų rezervato artimiausiuose kalnuose, ir patenkintas pasilenkė prie Jozefo ausies. Iš tikrųjų tai man jau penkiasdešimt ketveri! Bet niekas netiki, nes aš ištempęs ausis klausausi tik savo K. Keliuosi septintą valandą ryto, ir tada mano K, patogiai atsisėdęs lovoje, susivėlusia galva lėtai sako: duok magnio. Išgėrus miltukų tampa akyse iš karto šviesiau, kojos netraukia mėšlungis, atrodo viskas gerai, bet tada jis, mano K, vėl niurzga – duok man tuojau pat vieną rolmopsą. Tik staigiai! Bėgu į parduotuvę ir perku jam ne vieną, o visą skardinę. Paskui lėtai kramtau ir jaučiu, kad labai jam patinka ta rūgštelė, kramtant ir ryjant trečią rolmopsą. Tada jis, K, signalizuoja iš vidaus, šaukdamas: duonos noriu! Agurko! Dabar! Signalizuoja vėl rėkdamas: dabar lekiam į tualetą! Tuojau pat bėgam! – rėkiu pavymui jam. Lekiam! Iškrenta tiek, kiek reikia, kaip man tvirtino gastroenterologas Krauzė. Gamtos laikrodis niekada neklysta, jis dar sakė. Rytą ir vakarą. Galiu ir dar tiksliau – 7.35 ir 18.45. Robertas trumpai susimąstė, lyg bijotų praleisti dar vieną svarbų K laikotarpį. Aha – taigi grįžtame po darbo namo ir einame praustis. Iš pradžių drungnu vandeniu, pabaigoje šaltu ant kojų dėl besiplečiančių venų. Higiena ir kraujotaka mano K yra labai svarbios. Fosforas smegenims yra labai svarbus. Smegenys, Juzi, yra didžiausia mano K erogeninė zona. Tiesa, ten dažnai pasigirsta beldimas, ne, garsėjantis būgnijimas į smilkinius ir dar baisus minčių traškėjimas – tik išėjus iš dušo, maunant įkaitusiam K kelnes, jis įžūliai pradeda didėti... Robertai, Robertai, – gaudydamas orą pabandė paskubomis nukreipti pokalbį kita linkme išraudęs pusbrolis, dairydamasis aplinkui. Oro jam trūko, nes buvo karšta ir kažkaip nepatogu prieš kitus. Robertai, o kurgi prapuolė mūsų Francas? Ką aš žinau, – dusliai pasakė K Roberto balsu ir primerktomis akimis godžiai spoksojo į mėsomis apkrautą stalą.

Franco laukė visi. Kambaryje buvo užsėstos trys sofos ir keturi foteliai. Viduryje buvo pastatytas žemas stalas, nukrautas šnapsais, alum ir užkandžiais. Šalia jo gurgždėjo drabužiai, rangėsi įvairių storių pirštai. Žieduoti pirštai, užsibaigiantys raudonai lakuotais nagais, skraidino duonos riekelę su lašiša, grubūs mėsininko pirštai bukais galais kėlė į šviesą šaukštą, pilną varvančių krabų, ilgi pirštai, vartantys buhalterinės apskaitos knygas, slidinėjo taurelės liemeniu. Riebaluoti pirštai su permatomais, aplūžinėjusiais nagais vaikė sakinių spiečius apskrudusia kulšimi. Žvilgančiuose alaus bokaluose atsispindėjo veidų dalys, krištolinio šviestuvo šviesos, judėjo stambūs apatiniai žandikauliai, pasakojantys apie kreditus ir didelius planus. Supratingai lingavo išpuoselėtos šukuosenos, klausantis apie liekninančius drabužių modelius. Daugelio žvilgsniai krypo į praviras kito, didesnio, kambario duris, ten prietemoje stovėjo vaišėmis nukrautas milžiniškas stalas su išradingai ant viršaus užmestu šilkiniu audeklu. Pailgas stalas priminė tarp uosto akmenų (fotelių) prisišvartavusią žvejų valtį, prikrautą visokiausių gėrybių. Toliau buvo spėliojama apie tėvų išlaidas sūnaus gimtadieniui. Paprasta *aritmética*, – kuždėjo ponia Dytl (Franco teta iš tėvo pusės), – be tūkstančio gali ir nepradėti. Taaip, – nutęsė ponia Rydl, – o kur dar dovanos visokios. Nakvynė viešbutyje iš toliau atvykusiems. Žmonės juk ne milijonieriai. O kur, kur garantija, kad Francas įvertins tėvų pastangas? Francas, žinoma, visada buvo paklusnus vaikas, o su kuo jis draugauja? Aš asmeniškai apie tai nieko nežinau. O gal jis homoseksualistas?! Ponia Dytl apsidairė išraudusi, lyg mistinis homoseksualistas tykotų pasislėpęs už brangių užuolaidų ir ruoštųsi kažką tokio svečių kambaryje iškrėsti. Kažką tokio! Įsivaizduokit, kartą, – šnibždėjo toliau, – aš užėjau į Franco kambarį pakviesti pietų, o ant stalo gulėjo telefono ragelis. Pagalvojau, kad Francas ruošiasi egzaminams ir pakalbėjęs pamiršo padėti. Paėmiau ragelį į ranką, o kitame gale kažkas kvėpavo. Aš ištariau: Dytl klauso, o kitame gale kažkas niūniavo, klausėsi muzikos ir vaikščiojo po kambarį kaukšėdamas aukštakulniais. Ponia Rydl suraukusi kaktą pasiteiravo: vyras ten kaukšėjo ar moteris?! Neaišku.

Ponia Dytl dabar klausėsi savo pusseserės Rydl iš Miunsterio ir sukaitusi kramsnojo riešutų ir šokolado tortą, siurbčiodama ataušusią kavą. Abi buvo pensininkės ir mėgo lankytis pas gimines. Pusseserė Rydl anksčiau dirbo bilietų kontroliere priemiestiniuose traukiniuose ir mėgo trumpus sakinius. Kartais atrodė, kad ji atsistos pokalbio viduryje ir mandagiai pasakys: prašom visus parodyti bilietus. Taigi, – pasakojo pusę sofos užpildžiusi pusseserė, – vykau į Kaselį 1959 metais atlikti praktikos. Valandą trisdešimt truko mano kelionė. Įlipo jaunuolis ir atsisėdo šalia. Atrodė be galo simpatiškas. Sakė studijuojantis teisę. Vardą iki šiol prisimenu – Raineris. Kažkaip suartėjom. Vagonas buvo tuščias, o lauke skleidėsi alyvų pumpurai. Jis bučiavo rankas ir kartojo, spausdamas mane į kampą, tu tik tekėk už manęs (pusseserė išlenkė taurelę slyvinės ir sukosėjo). Taigi, tekėk ir būsim laimingi. Pusseserė trumpai nutilo ir jau liūdniau žiūrėdama į grindis kalbėjo toliau. Taigi, po *hablándoos*, vos privažiavus Siurstcheną, jis pabalęs atsistojo ir sako: Dieve mano, pamiršau svarbius dokumentus. Ir jau kad šoks iš traukinio, ponia Dytl. O ten jo laukė kažkokia merga su vežimėliu. Mojavo ranka ir šaukė: Albertai, Albertai, mes čia!

Istorijų linguodamos galvas klausėsi ir vyresnės moterys iš Franco giminės. Jos dėvėjo žvilgančias tamsiai mėlynas, žalias ir juodas suknias ir priminė senus grifus, snaudžiančius ant įšilusių pievos akmenų. Jų bendras amžius buvo per septynis šimtus metų. Taigi nenuginčijama patirtis dairėsi raukšlėtais kaklais nuo pliušinių atlošų. Patirtis tyliai kuždėjosi apie naujai perrašytus testamentus ir pinigų ištroškusius vaikus. Buvo net svarstoma, kam bus galima nešti karstą, o kam jokiu būdu ne. Aplink lyg drugeliai siuvo jų anūkai – mergaitės rausvais žandukais, elfai berniukai priglostytais plaukais ir baltais marškiniais. Jie buvo nekalti. Kaltai žvilgčiojo jų tėvai arba jau pradėję žilti dėdės.

Į kambarį nedrąsiai įeina paauglys (Franco sūnėnas iš tetos pusės), mūvintis žaliomis odinėmis šaulių kelnėmis ir nežinantis, ką daryti su neklusniomis rankomis. Kramto gumą ir žvalgosi iš padilbų kaip pliaže. Viena iš tamsiai žaliai apsirengusių moterų, teta Teresė, visiems šypsodamasi, pasislenka, padarydama šiek tiek vietos ant sofos, bet netyčia išlieja ant kelių kavą iš porcelianinio puodelio. Tada paauglys šiepiasi, nes teta Teresė jam primena nutukusį kalakutą šlapiomis žalsvomis plunksnomis iš vieno animacinio filmo, net suprunkščia neišlaikęs, ir jam iš žabtų netyčia iššovusi guma nuskrieja ant stalo. Visi pakelia akis nuo lėkštučių ir nutraukia pokalbius. Dabar teta Teresė kvatoja gaudydama orą, šuldubulduoja visai kaip kalakutas, mojuodama nosine prieš užkritusias raudonas akis. Guma pataikė tiesiai į lėkštutę! Ak, juk taip gali atsitikti kiekvienam, sako, tai yra žmooooogiška, kvatoja kretėdama juoku, šluostydamasi ištryškusias ašaras, tada prunkšteli jos kaimynės, ir netrukus žvengia visi. Tik, žinoma, ne dėdė Olis.

Dėdė Olis buvo panašus į maršalą Hindenburgą, tai žinojo ir, matyt, slapta tuo didžiavosi. Tiesi nugara, nors ir garbaus amžiaus, juodas kostiumas ir žilas ežiukas su žandenomis. Jis stovėjo kambaryje atsirėmęs viena ranka į bufetą ir atrodė, tarsi apžiūrinėtų naujai paleistą tekinimo staklių cechą. Jis priklausė pokario kartai, kuri dievino tikslumą ir ilgas alinančio, bet gerai apmokamo darbo valandas. Kad visa tai pavyzdingai ištvertų, rytais mankštinosi garsiai paleidęs valstybinį radiją. Dėdė Olis buvo įsitikinęs, kad tinkamai atlikus apšilimą niekada neištiks apopleksija. Juk taip pat yra ir su automobilio varikliu: jeigu neapšildęs išlėksi į gatves, vieną dieną ims ir „užkals“ cilindrus. Jį siutino mintis, kad tarpmiestinis traukinys gali vėluoti, ir Francas dėl to, žinoma, nepatogiai jaučiasi. Anksčiau tokių dalykų paprasčiausiai neatsitikdavo, ir žmonės keliaudavo minučių tikslumu. Francui dėdė Olis norėjo įteikti vokelį su nedidele suma ir perskaityti iš lapelio linkėjimą. Linkėjimas buvo kairėje švarko kišenėje, o vokas su pinigais – dešinėje. Dėdė Olis bijojo lemtingu momentu supainioti kišenes ir todėl kartkartėmis paplekšnodavo per dešinę vidinę švarko kišenę, o tada per kairę. Dešinėje, žinoma, traškėjo vokas su pinigais. Ponioms, sėdinčioms ant sofos, atrodė, kad dėdė Olis kartkartėmis graibstosi už širdies, ir todėl akies krašteliu jį stebėjo...

Į kambarį įėjo jubiliato motina ponia Pichler. Griežto žvilgsnio ir vyriško sudėjimo moteris, apsivilkusi ryškiomis gėlėmis dekoruota suknele, trumpai kirptais plaukais, paprašė visų dėmesio.

Motina pranešė, kad Francas kažkodėl vėluoja ir kad jis greičiausiai atvyks kitu, 16.30, traukiniu. Bet karšti užkandžiai jau laukia brangių svečių! Prašom prie didžiojo stalo! Ji plačiai atvėrė duris į valgomąjį. Įjungė visas aštuonias krištolinio šviestuvo lempas. Svečiai audringai plojo, tarpdury išsižergęs ir pakėlęs rankas plojo net dėdė Olis. Atsargiai pakėlus nuo vaišių stalo šilkinę skraistę, atsidengė daugelio valandų, jei ne dienų, darbas. Atsidengė nuostabus pasakų peizažas, žvilgantis stalo sidabru ir visokiais bronziniais keptais paviršiais. Ties įspūdingais patiekalais stovėjo nedidelės porcelianinės arba švininės žaislinės figūrėlės iš Franco žaislų dėžės. Joniukas ir Grytutė stovėjo prieš didžiulį kepto paršo snukį su išsprogusiomis akimis iš raudonų ridikų. Vienakojis švininis piratas kėlė kardą prieš natūralaus dydžio ežį, nulipdytą iš trijų rūšių mėsos faršo. Merlinas mojavo burtų lazdele link garuojančio grybų padažo liūno, kurio viduryje ant nedidelės petražolių salelės tupėjo tešlinės gulbės, apibarstytos aguonomis. Septyni nykštukai ėjo ratu aplink porcelianinį mišrainės puodą, apsnigtą rožių lapeliais. Snieguolė, panaši į Pamelą Anderson, stovėjo ant penkių aukštų jubiliejinio torto viršaus su dar neuždegtomis 50 žvakučių ir mojo kaubojui, pasislėpusiam už cukrinio obuolio. Jis ją pamatė, kai dėdė Olis atsargiai pastūmė mažuoju pirštu obuolį kelis centimetrus į šalį. Franco juk laukė visi.

Idiotizmai

Taikinys, rastas daugiabutyje

Lauko teniso kamuoliukai, įdaryti juodaisiais ir raudonaisiais ikrais. Kūčių stalo desertas.

Pereiti tiltą ar eiti per tiltą?
Eiti tiltu ar (geriau) – po tiltu?

Gulbė su gandru – darni šeima.

Pučiant vėjui – tarp akių ir akinių kyla skersvėjis.

Robertas Plantas („Led Zeppelin“ vokalistas), valgantis „cepelinus“ LT kelio smuklėje.

Pornofilmas žiūrint televizorių „aukštyn kojom“ – seksas ant lubų!

Nekalta vienuolė prie prikalto Jėzaus.

Ligos diagnozė: policija + milicija = policimija.

„Popiežius 2“ (JAV, trileris)

„Taip kalbėjo Nyčė“ – Zaratustrai.

Mergina su kelnaitėmis ant krūtų.

TOMAS ARŪNAS RUDOKAS

Iš neparašyto baltosios gulbės dienoraščio

Režisierius Darrenas Aronofsky norėtų, kad jo naujas filmas „Juodoji gulbė“ („Black Swan“, JAV, 2010) būtų demonstruojamas kartu su ankstesniuoju „Imtynininku“ (su pasenusiu, bet po girtuoklysčių atsitiesusiu aktoriumi Mickey Rourke'u), nes ir balete, ir imtynėse žmogus daro tai, kas viršija jo jėgas. Iš P. Čaikovskio „Gulbių ežero“ XXI amžiaus kinas į avansceną ištraukė sau patrauklesnę tamsiąją pusę – kad įsitvirtintų meno pasaulyje, artistas prievartauja save, tiesiogine prasme lupa sau odą. Atmintinai žinoma pasaka apie užburtas gulbes Niujorko teatro užkulisiuose ir repeticijų salėse tampa įtikinama psichologine drama su siaubo ir erotikos elementais.

Nina (akt. Natalie Portman), gavusi pagrindinį vaidmenį, siekia tobulumo. Gležna mamos lepūnėlė privalo puikiai sušokti ne tik romią baltąją gulbę, bet ir jai priešingą juodąją. Persikūnijimo procedūras režisierius ir aktorė atlieka meistriškai. Ninos pasąmonė gimdo demonus: kamera ilgai seka iš paskos ir filmuoja balerinos pakaušį; kraujas pasirodo panagėse; kojų pirštai dengiasi paukštės plėve ir suauga; sąnariai traška, blauzdos vaizduotėje lūžta; mergina tebeturi vaikišką įprotį draskytis pečius, galiausiai iš jų ima kaltis juodos plunksnos... Tačiau tiesmukumo išvengiama. A. Hitchcockas D. Aronofsky tikrai pagirtų, nes iš visų siaubų baisiausias yra pats natūraliausias – nagų kirpimas. Nagai, žmogaus apsauga ir jo kovos įnagis, užsifiksuoja filmo pavergtoje mūsų sąmonėje.

Kadras iš filmo „Juodoji gulbė“

P. Čaikovskio muzika irgi išdraskoma, bet jos ištampyti „raumenėliai“ reikalingi kūrybiniam procesui atskleisti, baleto vaidmens anatomijai. Teatras–namai, namai–teatras, nykūs perbėgimo iš ten į čia tuneliai yra balerinos visai neromantiškas „gulbių ežeras“, namuose – motinos, teatre – choreografo diktatūra. Gera šokėja gali viską padaryti su savo kūnu, bet jai sunku perdažyti savo esybę. Nina per repeticiją vis kartoja jai įprastą „atsiprašau“, o jai liepiama užsičiaupti ir pulti. Deja, pernelyg greitosiomis parodytas premjerinis, visus vargus atperkantis spektaklis. Prie tikros, jau atkurtos patetinės muzikos reikėjo ir tikro profesionalų baleto, realaus fragmento iš klasikinio M. Petipa. Juk būtent dėl tobulo grožio Nina taip žudėsi.

Kasdienis kūno eikvojimas, nuolatinė baimė dėl savo kūno, atrodo, ištrina iš balerinų sąmonės bet kokius erotinius malonumus. Ninos, etaloninės balerinos, kambaryje pilna pliušinių žaislų; ji nurimsta, kai užgroja vaikiška muzikinė dėžutė; diskotekoje vyksta Ninai nesuvokiami dalykai; choreografas kaltina ją dėl frigidiško šokio ir moko bučiuotis; vienintelė draugė tikriausiai yra lesbietė. Pagaliau tam, kad perprastų aistringą juodąją gulbę, Nina užsiima mazochizmu. Tikslas pateisina priemones.

Baletas yra žiaurus, žmogų žalojantis menas. Puantuose esantį gipsą herojė padaužo į grindis, siuva atlasą, įprastu judesiu greitai apauna pėdą, vynioja kaspinus. Koja sutvarstyta, gali stotis ant pirštų galų ir sukti siaubingąją fuetė. Kad publika išvystų aukščiausiąjį meną.

Įdomu, ką apie „Juodąją gulbę“ pasakytų Eglė Špokaitė ar Maja Pliseckaja. Gaila, kad balerinos neturi laiko dienoraščiams rašyti.

JŪRATĖ VISOCKAITĖ

Apie problemas, retoriką ir *Queen*

Atkelta iš p. 4

Pvz., sugedusiais dantimis. Man bus pasakyta, kad parodijuojant galima daryti bet ką. Taip, daug ką, bet visada yra lygio ženklai ir tie ženklai sumenkina tai, kuo žaviuosi, – neįtikėtiną A. Ramanausko gebėjimą persikūnyti, žaibišką reakciją, šaržavimo tikslumą, šelmio įtaigą... Vaikai pionierių stovyklose priešus ištepdavo dantų pasta. Kai kurie dienraščiai pateikdavo „fotošopu“ apdorotas savo oponentų nuotraukas, pvz., žvairų. K. Sabaliauskaitė apie Knygų mugėje prizo įteikti (!) pasirodžiusį kalbininką rašo: „Kostiumuotas tipelis gestapininko, atsiprašau, kalbos inspektoriaus žvilgsniu...“ Na rašytoja, rašanti elegantiškus straipsnius apie vakarietišką stilių ir mentalitetą, turbūt geriau žino, ar čia nėra argumentas *ad hominem*.

•

Unbelievable... Negi aš, G. Radvilavičė-Subačė, nebūdama kalbininkė, pereisiu prie norminimo ir anglų kalbos pavojų ir „pavojų“. Lietuvių kalba, ištvėrusi carą, ištvers, žinoma, ir kartais neprotingus VLKK nurodymus, ir anglų kalbos įtaką, ir norminimą. Bet...

Mane irgi piktina kirčiavimo norma *Anà*, *Astà* (gal ir *mazdà*). Šnekamojoje kalboje kaip kirčiavau šių žodžių pirmąsias *a* nuo seno (kai dar mazdų nebuvo), taip ir kirčiuosiu. Tačiau bet kokia kalba yra sistema. Jei daikto paskirtį, rūšį nurodo neveikiamosios rūšies dalyvis ir mūsų nepiktina *rašomasis* stalas, tai turėtų nepiktinti ir *aktyvinamas (aktyvinamasis)* reagentas. Kodėl anksčiau šie pavadinimai įvairavo – nežinau, turėtų atsakyti kalbos normintojai, nes žmonės buvo pripratę. Taip, „numelioruoti“ atrodo diktoriai televizoriaus ekrane namie ant sofos sėdintiems rašytojams, bet, manau, gerai, kad iš viešojoje erdvėje dirbančių žmonių, kurių instrumentas yra kalba, reikalaujama kalbėti taisyklingai. Oficialių asmenų oficialiosios kalbos painiojimas su šnekamąja ar žargonu, nors ir kaip tai kurtų kalbos ekspresyvumą, kalbėtoją daro prasčiokišką ir verčia skeptiškai vertinti jo teiginius. Vakarų šalys yra tolerantiškos kalbai, tačiau pasaulyje daug kartų su nuostaba kartojamas V. Putino pasiryžimas priešus „zamočit' v sortire“. Atrodo, tik Rusijoje buvo nustebta mažiau, nes prezidentas kalbėjo *svajakams*. Nežinau, ar JAV Kongrese politikas, sakydamas kalbą, gali sakyti: *I am gonna*, o rašte, pritardamas kam nors, parašyti: *Yea*. Jei dabar turėčiau šalia pašnekovą kokį Solomoną, tai jis man paprieštarautų sakydamas, kad A. Mockus (Kolumbijoje jį vadina *Mokus*) parodė studentams subinę, tapo Bogotos meru ir net dabar tebėra labai populiarus (žinoma, ne vien dėl to). Pacituosiu čia – tyčia – Aldoną Pupkį: „Pirmasis, sugalvojęs metaforą *gilus dangus*, buvo genijus, visi pakartoję – epigonai.“

Anglų kalba sunkiasi į lietuvių nepastebimai, ir ne tik ją turtindama, bet ir darydama monotonišką, nelogišką, sustabarėjusią. Dažniausiai įpykę dėl redagavimo autoriai, ypač žurnalistai, kaip tik šitų klaidų nemini savo straipsniuose, o gal net nepastebi. Sunku dabar jau rasti kokiame portale abstrakto vienaskaitą: paskirtas aukštas *kompetencijas* turintis specialistas; valstybių *praktikos*, įmonių *pardavimų apimtys*, *rizikos* ir *pelnai*. *Rinkos, ekonomikos, demokratijos, įtakos, tvarkos.* Pedagogė rašo: „Dirbdama su neįgaliaisiais įgijau visai kitokių *patirčių*.“ Toliau... Savanorė: „Su skurdu susidurdavau kasdien *veidas į veidą*.“ „Delfi“: „Tačiau maisto kainos ir maisto stygius vis dėlto suveikė tarsi *gaidukas*, ir dabartinė padėtis primena užburtą ratą.“ „Lietuvos rytas“: „Po dešimties metų gyvenimo gatvėje T. Williamsas gavo *antrą* progą, kuri pamažu pakeis viską.“ „Garsus iliuzionistas D. Blaine'as tapo tėvu *po to*, *kai* siaučiant pūgai buvo priverstas skubiai vežti gimdyti pradėjusią sužadėtinę į ligoninę.“ „Seimo narys P. Gražulis *jo* inicijuotas pataisas prieš „homoseksualumo propagavimą“ pasmerkusį Europos Parlamentą paragino persvarstyti rezoliuciją.“ „*Rekordiškai* sumažėjo darbo vietų.“ „Dainininkė *dramatiškai* sulieknėjo.“ *Bla bla bla*. Kasdien, kaip sako kai kurie JAV lietuviai, turiu gerą laiką tai skaitydama. Blogi vertimai, kurių viešojoje erdvėje apstu, kalbai įtakos turi, žinoma, netiesiogiai. Bet turi. Minėtas juokingas *po to, kai* jau seniai gyvena. Daugybė kitų atvejų – *viena vertus, kita vertus* kas antroj pastraipoj, kai „niekas nesivarto“. Šiuo atveju tyliai kerštauju anglų kalbai ir sakau: „On the one hand, on the second hand...“

On the second hand, gaila, kad sausuoliai kaktusai redaktoriai, kalbos normintojai ir šiaip kalbininkai neturi tokio ginklo kaip rašytojai – iškalbos ir stiliaus. Seniai jau būtų įsilieję į diskusiją kita nuomone, tai visada sveika. Pavarę būtų rašytojams grakščiai, ne talibaniškai, su visomis jų *kompetencijomis* ir *patirtimis* (toliau – pavyzdžiai iš minėtų G. Juocevičiūtės, A. Užkalnio, K. Sabaliauskaitės straipsnių): „suverenių tautos galių įkvėpti“, „nepakeičiamumu įsitikinę biurokratai“, „pridususi valdiška kontorėlė“, „įžūli demagogija“, „anuometis pristovėtų kabinetų tvaikas“, „išmėsinėtos knygos nugula į lentynas“, „sekta“, „siauro akiračio filologijos maniakės“, „skaitalai“, „banditai“, „susireikšminusios filologės, be jokios gėdos kniausto ir pjausto... tekstus... iš pasąmoningo pavydo“, „bestuburiai autoriai“. (Į šitą plejadą specialiai įmečiau ir laukinio internauto nuomonę... Atspėkite kuri! Nupirksiu bilietą į filmą „Karaliaus kalba“.)

Na, o dabar ką? Atsirašo VLKK kolektyviai, vienu trumpu atsakymu, pilka partijos vedamojo kalba. Nei galios, nei įtaigos, nei įvaizdžio. Net penkių „agitpropo“ retorikos taisyklių nėra, kurias išmanė kiekvienas „gramatnas“ bolševikas. Anuometiniu sovietiniu tvaiku kaltinami kalbininkai šių taisyklių galėtų pasimokyti iš rašytojų ir žurnalistų, kartais gyvenančių ir Vakaruose.

Pirma taisyklė – visus duomenis supaprastinti iki gero ir blogo. *Antra* – diskredituoti oponentą parodijomis. *Trečia* – taip manipuliuoti auditorijos pripažįstamais dalykais, kad juos būtų galima panaudoti savo tikslais. *Ketvirta* – savo požiūrį pateikti taip, kad tai atrodytų visų nuomonė. *Penkta* – tai nuolat kartoti žiniasklaidoje. Bingo!.. Kol rašiau šitas pastabas, sako, „Lietuvos ryte“ pasirodė dar vienas A. Užkalnio straipsnis apie talibaną. Kaip juokauja Algis Greitai, *soriukas*, į tą nebereaguosiu. Tiesiog nebespėju šio žurnalisto tekstų skaityti: *kak ne ostanovit' beguščevo bizona, tak ne ostanovit' pojuščevo Kobzona*.

Atiduodama tekstą „Šatėnams“ paprašiau redaktorės dar kartą patikrinti angliškus žodžius. Tą kalbą moku blogai, galėjau palikti klaidų. Esu įsitikinusi, kad trečia akis visada praverčia. Neabejoju, kad, kaltindama Komisiją *in corpore* anglų kalbos nemokėjimu, „vaikui gėdą darančiomis klaidomis“ žodyje *Queen*, K. Sabaliauskaitė pasitikrino, ar tai nebuvo korektūros klaida, antrą kartą palikta „Lietuvos ryto“ redaktorės ar korektorės. Būna, tos apmaudžios klaidos įsibrauna... Kaip atsitiko vienoje vietoje pačiai Kristinai straipsnyje apie „Aš už Pegasą...“ kalbant apie žodynus – „**Mirriam**-Webster“.

Politiškai korektiški žmonės sako – pasikeitėm nuomonėmis. Ne mokslinėmis, ne kietai argumentuotomis, familiariai, eseistiškai... Žiemą, tamsiais tamsios Lietuvos vakarais, mąstydama apie daug ką, tebespėlioju... Na kas vis dėlto kaltas, kad Lietuvoje pastaraisiais metais taip baisiai suklestėjo esė? Be penkių minučių (tiksliau – be penkių dienų) Nacionalinės premijos laureatas RoRa sako, kad Vytautas Landsbergis.

GIEDRA RADVILAVIČIŪTĖ

LEV RUBINŠTEIN

Rašytojo griaučiai

Aš labai norėjau tapti rašytoju. Retkarčiais ir dabar noriu.

O prieš tai, kaip ir visi daugiau ar mažiau normalūs berniukai, aš paeiliui norėjau tapti lakūnu, milicininku, garsiu keliautoju, estrados konferansjė, bilietų kasos kasininku, požeminės perėjos direktoriumi. Kurį laiką norėjau būti gydytoju, kaip mano dėdė Boria, kuris kažkada vis dėlto padovanojo man tikrą švirkštą ir adatų rinkinį. Tuo švirkštu tučtuojau ėmiau badyti visur, kur tik jį buvo galima įbesti (oi, tik prašyčiau apsieiti be Freudo), kol jį iš manęs atėmė.

Iki kanoniškų kosmonautiškų ketinimų prieita nebuvo: kosmonautikos era prasidėjo tada, kai man jau buvo trylika metų ir aš tvirtai troškau rašytojo dalios. Rašytojavimas mane, savaime suprantama, traukė regimąja šio reikalo puse. Mane užburdavo posakiai „šiuo metu aš dirbu prie to ir to“ ir „aš renku medžiagą tam ir anam“. Kaip mane savo paslaptinga neapčiuopiamybe viliojo ši „medžiaga“! Mane neapsakomai traukė akinanti perspektyva ilgai, delnu parėmus skruostą, sėdėti prie rašomojo stalo, kur iš kairės gulėtų A4 formato popieriaus šūsnis, o iš dešinės – tokia pati šūsnis, tik prirašyta ir pribraukyta mano – kad jūs būtumėt matę kokiu – raštu. Galima giliai susimąsčius graužti akinių kojelę, galima retkarčiais atsistoti iš už stalo ir išsiblaškius žvelgti pro langą, už kurio „švelnūs snaigių pūkeliai be garso gula ant krištolinių medžių šakų“. (Įsiminti.) Įsitikinus, kad už lango viskas gerai, kad ten, kaip ir priklauso, „leidžiasi sutemos“, buvo galima atsidusus grįžti prie stalo ir vėl mąstyti sėdomis. O netrukus ir pietauti pakvies.

Yra, yra kuo užsiimti rašytojui. O labiausiai viliojo neginčytina indulgencija, išreiškiama magiška formule „kažko man šiandien nesirašo“. Tai ne algebros kontrolinis, kur vargu ar jums išdegtų „kažko man šiandien nesisprendžia“. O pati literatūra apsiribodavo tam tikru kiekiu pradinių frazių iš keleto taip ir negimusių kūrinių. Iš šių kankinančių taip ir negimusių kūrinių, deja, nėra ko ir prisiminti. Nėra ko ir lyginti su pirmuoju sakiniu taip pat nebaigto, tačiau, be jokios abejonės, išskirtinio kūrinio vienos vunderkindės mergaitės, senų pažįstamų dukros. Kai mergaitei buvo devyneri, ji trumpam prisėdo prie istorinio romano. Prasidėjo, kaip, tiesą sakant, ir baigėsi, šis romanas taip: „Hercogienė N išprotėjo, kai sužinojo, kad jos dukra nesantuokinė.“ Tai, sutikite, rimta.

Kai kuriems vaikams išvis nebūtina stengtis tapti rašytojais, nes jie patys yra įsikūnijusi literatūra. Esama vaikų (nors, tiesą sakant, ne tik vaikų), kurie moka sukurti aplink save galingą literatūrinį lauką nė kiek nesistengdami. Yra, pavyzdžiui, vienas nuostabus berniukas, kurio tėvų pasakojimai apie jį tvirtai įsikuria mano dėkingoje atmintyje ir aš tik laukiu progos, kad... Na, vienu žodžiu, supratote.

Na, kad ir toks atvejis. Vieną gražią dieną berniukas klausia savo tėvo: „Tėte, o kas toks Serafimovičius?“ – „O kam tau?“ – nustemba tėvas. „Na, mano senelė juk gyvena Serafimovičiaus gatvėje? O aš nežinau, kas jis.“ Paskubomis pašnarinęs atmintyje palaidus mokyklinės programos lapus ir nieko padoraus ten neradęs, tėvas pralemena: „Na, kažkoks rašytojas, turbūt. Jis parašė... Kažką parašė. Romanus kažkokius. A! Štai! Prisiminiau. „Geležinis srautas“. Apie ką ten rašoma, nepamenu, atleisk.“ Berniukas šiuo neaiškiu atsakymu tarsi ir lieka patenkintas. O praėjus maždaug pusei metų nuo šio pokalbio tėvas nusivedė sūnų į paleontologijos muziejų. Tą, kuriame įvairūs priešistoriniai griaučiai ir iltys. Smalsus berniukas viską įdėmiai apžiūrėjo, išdėstė kažkokias pastabas, o paskui staiga nei iš šio, nei iš to kreipėsi į tetulę, kuri pagal pareigas sėdėjo salės kampe. „Prašom pasakyti, – kreipėsi mandagus berniukas, – o žmonių griaučių jūsų muziejuje yra?“ – „Na, yra“, – atsakė kiek sutrikusi muziejaus darbuotoja. „Sakykit, o rašytojų griaučių jūs turite?“ – „Kokių dar rašytojų?“ – tetulė visai paklaiko. „Na, pavyzdžiui, rašytojo Serafimovičiaus.“ Ką ji jam atsakė, ar atsakė iš viso, šiuo atveju visiškai nesvarbu.

O svarbu tai, kad gyvenimas, retkarčiais susigrumdamas su literatūra ir ją neišvengiamai nugalėdamas, pats ir tampa literatūra. Ir kiekvienoje spintoje, netgi jei tai vaikiška spintutė su linksmu grybuku ant durelių, slypi griaučiai, rašytojo griaučiai.

– Taigi, romieji paveldės žemę, turtuoliams bus sunku patekti į Dievo karalystę. O kaip tada vidurinė klasė?

Davido Sipresso karikatūra (2010)

Vieną gražią dieną

Kadaise apybraižininkų apybraižos prasidėdavo taip: „Niekas nepranašavo nelaimės. Švietė pavasariškai skaisti saulė, į gimtojo miesto gatves išvažiavo laistymo mašinos, šeimininkės su krepšiais ir kraitelėmis iš pat ankstyvo ryto traukė apsipirkti, komiškai rimti mažyliai skubėjo į mokyklą...“ Ir taip toliau iki žodžių: „Ir staiga atsitiko baisus dalykas.“ Tokiomis patikimomis meninėmis klišėmis paprastai buvo aprašoma visa tai, kas vėliau nerusiškai bus pavadinta „saspensu“.

Reikalas tas, kad visa tai vyksta iš tikrųjų.

Išeini iš namų, kažkodėl įsitikinęs, kad šiandien viskas bus gerai. Ir tau jau gerai. Štai lifte su tavimi draugiškai sveikinasi niūroka tetulė, apie kurią įpratai galvoti, kad ji tavęs nežinia už ką nemėgsta ir todėl žiūri kaip į priešą. Visko būna, galvoji, galbūt žmogus kuo nors serga, o taip visai normalus. Reikia, galvoji, tiesiog stengtis visus suprasti ir mokėti pažvelgti jų akimis.

Šį rytą tu visus supranti.

Štai dvi moterys juodomis skarutėmis ir su gėlių puokštelėmis rankose klausia kelio į tokią ir tokią ligoninę. Tu supranti, kur ir ko jos eina. Tu visu savo veidu rodai santūrų supratimą. Aiškini, kad čia visai netoli, už kampo. Štai eini pro troleibusų stotelę, kurioje ant suoliuko sėdi nuilsęs pilietis ir geria kažką iš kažko, apvynioto laikraščiu. Jūsų akys susitinka. Tu vėl rodai supratimą ir netgi pritarimą, iškeldamas į viršų dešinės rankos nykštį. Malšinantysis troškulį šypsosi ir atsakydamas tau linkteli. Štai pravažiuojantis automobilis pristabdo, kad neaptaškytų tavęs vandeniu. Štai du nesiskutę pietiečiai (įsidėmėkite, „pietiečiai“, o ne „kaukaziečiai“), laikydami rankose suglamžytą popieriuką, klausia geraširdiško milicininko, kaip jiems rasti tokią ir anokią gatvę. O jis, užuot tučtuojau patikrinęs jų dokumentus, nuodugniai jiems aiškina, netgi paišo kažką ant popieriuko ir dar šypsosi.

Kokia tai diena? Koks miestas? Ne diena ir ne miestas, o visiška sulčių „Dobryj“ reklama. Tačiau juk taip būna. Iš tikrųjų būna – visi tai žino.

Tu nerūpestingas, atsipalaidavęs ir noriai nuslysti į džiugų maniloviškumą. Kažkas vis dėlto keičiasi ir mūsų gyvenime, galvoji. Taip, lėtai ir neišvengiant grimasų, tačiau keičiasi. Civilizuotumas, apibendrini tu, nepaisydamas jokių mūsų duobėtos istorijos negalių, vis dėlto anksčiau ar vėliau... ir taip toliau.

Apskritai nelaimės niekas nepranašauja ir ji – atskleisime, šiek tiek užbėgdami į priekį, – taip ir neatsitinka, nors ir bando, bjaurybė, tave pasiekti.

Jau atsipalaidavęs ir laikinai atsisveikinęs su tau būdingu miglotu nerimu, prieini prie tabako kiosko nusipirkti cigarečių. Stovi ir romiai lauki, kol meili pardavėja suskaičiuos tau grąžą. Taip, aš skubu, taip, ji skaičiuoja kankinamai lėtai. Tačiau jos turbūt regėjimas prastas. Ji turbūt naujokė. Pakentėsiu, nieko baisaus. Nesusierzinti. Suprasti. Visus reikia suprasti.

Tačiau staiga iš chtoniškų gelmių išnyra ta pati „nelaimė“, kurios „niekas nepranašavo“. Ji pasirodo itin niūraus ir nevalyvo vyriškio pavidalu. Jam taip pat reikia cigarečių. Jis pastumia tave ranka ir tvoksteli nenusakomu vakarykščių linksmybių kvapu. „Gal jūs vis dėlto atsargiau?“ – sakai vis dar taip pat geraširdiškai. „O kokio b... tu čia stovi?“ – klausia įnirtęs dėl nepataisytos sveikatos vyriškis. „Stoviu, nes reikia“, – imi pykti ir tu, jau suprasdamas, kad įprastas gyvenimas vis dėlto tikresnis ir stipresnis nei neįprastas. „Tu gi žydas?“ – greičiau konstatuoja, nei klausia tavo nekviestasis oponentas.

„Viskas, – liūdnai pagalvoji tu, – prasideda tema, kurios tolesnis plėtojimas neišvengiamai baigsis tąsymusi už atlapų.“ Tu nuo vaikystės nepratęs negirdomis nuleisti tokių pokštų. Tu prisimeni viską. Ne, pogromų ir osvencimų tavo gyvenime, ačiū Dievui, nebuvo. Tačiau buvo šeštojo dešimtmečio vidurio Maskvos kiemas. Buvo Vitka Leonovas, tavo mirtinas priešas, kuris tave susitikęs sakydavo: „Abhamas ghaužia vištytę.“ Tu, negalvodamas apie nieką, tučtuojau jį puldavai ir tučtuojau atsidurdavai ant žemės, nes tas šliužas buvo dvigubai už tave didesnis. Ir buvo 11-oji mokykla. Buvo pavaduotojas Ivanas Tichonovičius, apsimesdavęs, kad niekaip negali atsiminti tavo pavardės, ir todėl vadindavęs tave, audringam klasės džiaugsmui, tai Gurevičiumi, tai Rabinovičiumi. Ir buvo mergaitė Tania, klaususi, kodėl tavo senelę vadina tokiu kvailu vardu – Berta. Ir buvo miglotai įsiminusi 1953-iųjų žiema. Ir buvo mūsų gatvėje mažytė vaistinė, kurioje daugybę metų dirbo mažytė tyli moteris apskritais akinukais – Sofija Solomonovna. Ją pažinojo visi. Tomis dienomis ji tapo mirtinos neapykantos, apėmusios visą apylinkę, visą miestą, visą šalį, taikiniu. „Kur žiūri valdžia? – piktinosi eilėje stovinčios tetulės. – Kodėl jos iš čia nepašalina? Jie gi mus visus čia velniop išgalabys.“ Ir praėjo daugybė metų, kol išmokai be vidinių spazmų ištarti tą gėdingą žodį, turėdamas galvoje save – vienaskaitos pirmąjį asmenį tarei ilgai ir sunkiai.

„Taip, aš žydas“, – sakai, tuo pat metu svarstydamas, kur dėti akinius.

Tačiau tema pasuka absoliučiai nenuspėjama kryptimi. „Koks tu žydas? – nei iš šio, nei iš to sako mano naujasis pažįstamas. – Žydai protingi. O tu kvailys.“ Žanro inercija įveikiama taip radikaliai, kad, užuot įsižeidęs dėl „kvailio“, imi juoktis. Juk iš tiesų juokinga. Paprasčiausiai reikia visus suprasti. Diena nusisekė.

Iš: Лев Рубинштейн. Духи времени. Москва: Колибри, 2008
Vertė Marius Burokas

Redaktorė: Giedrė Kazlauskaitė (gkazlauskaite@gmail.com).
Kalbos redaktorė: Audrė Kubiliūtė.
Maketas: Zita Remeikienė.
Paveldas: Juozas Šorys.
Teatras, kinas: Jūratė Visockaitė.
Direktorius: Žydrūnas Drungilas.
Finansininkė: Danuta Churtasenko.

Savaitraštis išeina penktadieniais.

Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“.
ISSN 1392-7760. 3 spaudos lankai.
Indeksas 0109. Tiražas 1630 egz.
Redakcijos adresas: Mėsinių g. 4, 01133 Vilnius. Telefonas: 261 37 70.
Elektroninis paštas: satenai@takas.lt.
www.satenai.lt; www.culture.lt/satenai.

Spausdino UAB Ukmergės spaustuvė.
Vasario 16-osios g. 31, 20131 Ukmergė.

„Šiaurės Atėnus“ remia: Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas (2 lankus).

Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.

VšĮ „Šiaurės Atėnų fondo“ sąskaita AB banke „Swedbank“ (kodas 73000) LT36 7300 0100 0000 7071.

9 771392 776019